

Redakcja Kwartalnika Naukowego Prawo Mediów Elektronicznych

Redaktor naczelny: prof. dr hab. *Jacek Gołaczyński*, UW

Sekretarz Redakcji: dr *Aleksandra Klich*, USz

Członek Redakcji: dr *Krzysztof Garstka*, Uniwersytet w Cambridge

Członkowie rady programowej:

Przewodniczący: dr hab. *Wojciech Wiewiórowski* (UG, Europejski Inspektor Ochrony Danych)

Członkowie:

r.pr. *Włodzimierz Chróścik*

adw. *Rafał Dębowski*

dr hab. *Svietlana Fursa*, prof. nauk prawnych Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki

dr hab. prof. *Marlena Jankowska*, prof. nadzw. UŚ

adw. *Xawery Konarski*

prof. Avv. *Michele Angelo Lupoi*, Uniwersytet Boloński

prof. dr hab. *Jacek Mazurkiewicz*, UZ

prof. dr hab. *Radim Polcak*, Uniwersytet w Brnie

dr hab. *Grzegorz Sibiga*, INP PAN

dr hab. *Piotr Stec*, prof. nadzw. UO

dr hab. *Dariusz Szostek*, prof. nadzw. UO

prof. dr hab. *Grażyna Szpor*, UKSW

prof. dr hab. *Andreas Wiebe*, Uniwersytet w Getyndze

Recenzenci:

dr hab. *Andrzej Adamski*, prof. nadzw. UMK

prof. *Zsolt Balogh*, Uniwersytet Corvinus Budapeszt

prof. dr hab. *Sławomir Cieślak*, UŁ

dr hab. *Kinga Flaga-Gieruszyńska*, prof. nadzw. USz

prof. dr hab. *Jacek Górecki*, UŚ

prof. em. dr *Wolfgang Kilian*, University of Hannover

prof. hab. dr *Vytautas Nekrosius*, Uniwersytet Wileński

dr hab. *Marek Świerczyński*, prof. nadzw. UKSW

prof. *Richard Warner* Ph.D, Chicago – Kent College of Law

Adres redakcji:

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii,
Centrum Badań Problemów Prawnych i Ekonomicznych
Komunikacji Elektronicznej

ul. Uniwersytecka 22/26, 51-145 Wrocław

e-mail: pme@beck.pl

C.H.BECK

Wydawca:

Wydawnictwo C.H. Beck
ul. Bonifraterska 17
00-203 Warszawa

tel.: 22 33 77 600
www.czasopisma.beck.pl

Nakład: 250 egz.

Spis treści

Dziesiąty element. Sztuczna inteligencja jako sędzia a prawo do sądu <i>Marcin Górski</i>	4
Wybrane zagadnienia informatyzacji sądowego postępowania egzekucyjnego. Elektroniczna komunikacja sądowych organów egzekucyjnych z administracyjnymi organami egzekucyjnymi i podatkowymi oraz bankami <i>Monika Janus</i>	11
Ochrona konsumenta zawierającego umowy elektroniczne <i>Martyna Sobczak</i>	22
Twórca utworu stworzonego przez sztuczną inteligencję <i>Paulina Stawicka</i>	28

Contents

The 10 th element. Artificial intelligence as a judge and the right to a fair trial <i>Marcin Górski</i>	4
Chosen aspects of computerization of enforcement proceedings. Electronic communication of court enforcement authorities with administrative enforcement and tax authorities and banks <i>Monika Janus</i>	11
Protection of a consumer concluding electronic contracts <i>Martyna Sobczak</i>	22
The author of a work created by artificial intelligence <i>Paulina Stawicka</i>	28

Szanowni Państwo,

Zapraszam Państwa do lektury kolejnego, trzeciego w 2022 r. numeru czasopi-
sma naukowego Prawo Mediów Elektronicznych. Tym razem mam dla Państwa
cztery artykuły dotyczące zróżnicowanej tematyki, ale powiązanej z zagadnieniami
wpływu nowych technologii na prawo.

Ciekawą wypowiedź znajdziecie Państwo w artykule pt. Dziesiąty element.
Sztuczna inteligencja jako sędzia a prawo do sądu – *Marcina Górskiego*. Chodzi
oczywiście o odpowiedź na pytanie, czy sztuczna inteligencja może zastąpić sę-
dziego. W artykule *Moniki Janus* pt. Wybrane zagadnienia informatyzacji sądowe-
go postępowania egzekucyjnego. Elektroniczna komunikacja sądowych orga-
nów egzekucyjnych z administracyjnymi organami egzekucyjnymi i podatkowymi
oraz bankami – dowiemy się o aktualnym stanie informatyzacji postępowania
egzekucyjnego. Natomiast *Martyna Sobczak* omówi ochronę, która przysługuje
konsumentowi zawierającemu umowy elektroniczne. W końcu w artykule *Pauliny
Stawickiej* zawarte są rozważania dotyczące autora utworu stworzonego przez
sztuczną inteligencję.

Zapraszam Państwa do interesującej lektury
prof. dr hab. *Jacek Gołaczyński*
Redaktor naczelny

Dziesiąty element. Sztuczna inteligencja jako sędzia a prawo do sądu

Marcin Górski¹

Wykorzystanie sztucznej inteligencji² w wymiarze sprawiedliwości może przybierać różne formy³. Nie wydaje się wzbudzać wątpliwości np. używanie mechanizmów wychytujących odstępstwa orzeczenia od dotychczasowego orzecznictwa czy też sugerujących formuły, których użycie jest pożądane w formułowaniu uzasadnienia rozstrzygnięcia. W niniejszym opracowaniu autor omówi jednak – z perspektywy ochrony prawa do sądu – nie te narzędzia informatyczne, które wspomagają pracę sędziego, ale te, które miałyby go zastąpić.

Uwagi wstępne

Zgodnie z art. 47 KPP UE: „Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela. Pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków, w zakresie w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości”.

Przepis ten daje zatem wyraz wiązce odrębnych, chociaż równocześnie powiązanych ze sobą, dziewięciu uprawnień, tj. prawa do skutecznego środka prawnego przed sądem, prawa do postępowania sądowego cechującego się walorami „sprawiedliwości” i „jawności”, charakteryzującego się szybkością („w rozsądnym terminie”), prawa do sądu, który winien być „niezawisły” i „bezstronny”, a także działać na podstawie ustanowionej uprzednio ustawy (akapit drugi zdanie pierwsze), jak również prawo do możliwości skorzystania z porady prawnej, obrońcy lub pełnomocnika, w tym również nieodpłatnie.

Jak słusznie zauważają G. Sartor i L.K. Branting, „żadna z postaci prawniczego rozumowania nie wydaje się zależeć silniej od unikalnych umiejętności człowieka, niż rozstrzyganie w postępowaniach sądowych”⁴. Czy zatem formułowanie sądowego rozstrzygnięcia może w ogóle być pozostawione sztucznej inteligencji?

Paradoksalnie, literalne odczytanie treści prawa do skutecznego środka prawnego przed sądem (art. 47 KPP UE) nie wskazuje, żeby wykorzystanie sztucznej inteligencji do sądowego rozstrzygania wprost i jednoznacznie naruszało którąkolwiek spośród gwarancji wchodzących w zakres tego prawa. Wszak sztucznej inteligencji trudno – *prima facie* – postawić zarzut naruszenia gwarancji „sprawiedliwości” (dlaczego rozstrzygająca AI miałaby być niesprawiedliwa?),

jawności (nic nie stoi na przeszkodzie, żeby postępowanie z udziałem AI jako organu rozstrzygającego miało być jawne albo miało być mniej jawne niż w przypadku postępowania prowadzonego przez człowieka?), niezawisłości i bezstronności (przecież istnieje możliwość takiego sparametryzowania algorytmu, aby zachowywał on nawet większą niezawisłość i bezstronność niż człowiek w roli sędziego), nie ma też przeszkód, aby AI została należycie „ustanowiona uprzednio ustawą” (w szerokim rozumieniu tego pojęcia), ani też wykorzystanie AI nie wpływa na możliwość korzystania przez stronę z prawa do obrońcy czy pełnomocnika.

W czym więc może leżeć problem? Czy może jest tak, że w skład prawa do sądu wchodzi *implicite* coś jeszcze, czego wprost nie wyraża art. 47 KPP UE (czy też art. 6 EKPC lub art. 45 Konstytucji RP), a co wymaga udziału czynnika ludzkiego jako ciała rozstrzygającego?

Orzecznictwo europejskie dotyczące dopuszczalności wykorzystania sztucznej inteligencji dla konstruowania rozstrzygnięć sądowych

Orzecznictwo sądów krajowych państw europejskich⁵ nie dostarcza wielu rozstrzygnięć dotyczących dopuszczalnych granic wykorzystania sztucznej inteligencji do konstruowania orzeczeń. Zarówno angielski High Court of Justice w spra-

¹ Autor jest prof. nadz. UŁ w Katedrze Europejskiego Prawa Konstytucyjnego. ORCID: 0000-0001-7658-5947.

² Jeśli chodzi o samo pojęcie „sztucznej inteligencji” – zob. A. Sadłowski, Sztuczna inteligencja jako system predykcyjny, [w:] B. Fischer, A. Pązik, M. Świerczyński (red.), Prawo sztucznej inteligencji i nowych technologii, Warszawa 2021, w rozdz. VI.1.1.

³ Zob. np. G. Aini, A Summary of the Research on the Judicial Application of Artificial Intelligence, Chinese Studies 2020, vol. 9, s. 14–28.

⁴ G. Sartor, L.K. Branting, Judicial Applications of Artificial Intelligence, Dordrecht 1998, s. 106.

⁵ Na temat orzeczeń sądów Stanów Zjednoczonych dotyczących omawianej tu materii i ich krytyki, zob. A. Završnik, Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights, ERA Forum (2020), Nr 20, s. 573–574.

wie *Pyrrho Investments Limited* (2016)⁶, jak i irlandzki High Court w sprawie *Irish Bank Resolution Corporation and Ors v. Sean Quinn and Others* (2015)⁷ odnosiły się do ograniczonego zakresu wykorzystania sztucznej inteligencji w procesie cywilnym, polegającego na elektronicznej selekcji materiału dowodowego z wykorzystaniem kodowania predykcyjnego⁸, jednak ono nie jest *stricte* narzędziem sądenia, lecz raczej instrumentem go ułatwiającym. Nie było dotychczas orzeczenia TS dotyczącego wykładni art. 47 KPP UE w kontekście wykorzystania sztucznej inteligencji do (rozumianego ściśle) konstruowania orzeczeń sądowych. Nie są również znane orzeczenia europejskich sądów krajowych dotyczące wykorzystania AI nie do „mechanicznego” analizowania, strukturyzowania czy selekcjonowania dowodów, ale do oceny materiału dowodowego i wydania orzeczenia.

A jednak prawo wtórne UE wprost taką możliwość przewiduje. Zgodnie z art. 8 rozporządzenia 2006/1896 ustanawiającego postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty, na podstawie pozwu o wydanie europejskiego nakazu zapłaty sąd rozpatrujący sprawę bada, tak szybko jak to możliwe, czy spełnione są wymogi określone w art. 2, 3, 4, 6 i 7 i czy pozew wydaje się uzasadniony. Badanie takie może mieć formę procedury zautomatyzowanej⁹. O ile nie budzi wątpliwości wykorzystanie AI do kontroli warunków formalnych pozwu, o tyle piśmiennictwo formułuje zastrzeżenia odnoszące się do wykorzystania sztucznej inteligencji do merytorycznej oceny pozwu w celu jego ewentualnego odrzucenia wobec oczywistej bezzasadności roszczenia. J. Zatorska wskazuje, że merytoryczne badanie zasadności roszczenia w sposób zautomatyzowany byłoby „niewykonalne”¹⁰, natomiast A. Kościółek i A. Banaszewska słusznie, jak się wydaje, wywodzą, że dopuszczenie zautomatyzowanej oceny zasadności roszczenia *prima facie* (czy może *a limine*) wyraźnie zostało potwierdzone przez motyw 16 rozporządzenia, jeśli wziąć pod uwagę jego inne niż polska wersje językowe (ang. „the examination should not need to be carried out by a judge”, fr. „Cet examen ne devrait pas nécessairement être effectué par un juge”, hiszp. „No es necesario que sea un juez quien lleve a cabo dicho examen”)¹¹.

Treść prawa do sądu a wykorzystanie sztucznej inteligencji

Należy podjąć próbę rozłożenia na czynniki pierwsze prawa do skutecznego środka prawnego przed sądem (art. 47 KPP UE), odnosząc jego składowe do zagadnienia wykorzystania sztucznej inteligencji w modelu zakładającym samodzielne orzekanie przez AI, czyli pełną automatyzację¹². Nie będą przy tym rozważane gwarancje szybkości postępowania czy możliwości korzystania z obrońcy lub pełnomocnika, w tym z urzędu, bo te gwarancje wydają się *prima vista* speł-

nione w razie zastosowania AI do sprawowania funkcji sędziowskiej. Rozważenia wymagają natomiast w tym kontekście gwarancje sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy, a więc te elementy treściowe prawa do sądu, które wiążą się bezpośrednio z cechami samego piastuna organu sądowniczego i sposobu, w jaki prowadzi on postępowanie, a nie z czynnikami często „zewnętrznymi” w stosunku do piastuna (szybkość postępowania, korzystanie z pomocy pełnomocnika zawodowego).

1. Prawo do sprawiedliwego postępowania

Czy AI daje gwarancje „sprawiedliwego” (ang. *fair*, franc. *équitable*) rozpatrzenia sprawy? Pojęcie „sprawiedliwości” („rzetelności”¹²) postępowania jest pojemne i obejmuje – uwzględniając jego uszczegóławianie w całej dynamice orzecznictwa – m.in. „zasadę udziału w postępowaniu, dostępu do akt sprawy, prawo wysłuchania, równości broni, prawo do uzasadnienia orzeczenia, prawo do kontradiktoryjnego postępowania rozumianego jako równouprawnienie stron w zakresie zapoznania się i ustosunkowania do stanowiska drugiej stron”¹³. Prawo do procesu sprawiedliwego należy in-

⁶ Wyrok High Court of Justice z 16.2.2016 r., *Pyrrho Investments Limited v. MWB Property Limited* [2016] EWHC 256 (Ch).

⁷ Wyrok High Court of Ireland z 3.3.2015 r., *Irish Bank Resolution Corporation Ltd & ors v. Quinn & ors*, [2015] IEHC 175.

⁸ Jak podaje M. Dymitruk, „analiza predykcyjna polega na wykorzystaniu narzędzi sztucznej inteligencji do przewidywania prawdopodobieństwa nastąpienia określonych zdarzeń w przyszłości na podstawie danych historycznych, np. przewidywania wyniku postępowania sądowego w oparciu o dane dotyczące istniejącego orzecznictwa sądów oraz faktów sprawy, której wynik jest przewidywany” (*tenże*, Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości?, [w:] L. Lai, M. Świerczyński (red.), Prawo sztucznej inteligencji, Warszawa 2020, w przypisie 17 do rozdz. XX).

⁹ J. Zatorska, Komentarz do rozporządzenia Nr 1896/2006 ustanawiającego postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty, Lex/el. 2009, w Nb. 7 do art. 8.

¹⁰ A. Kościółek, A. Banaszewska, Automatyzacja orzekania w europejskim postępowaniu nakazowym, [w:] B. Śliwczyński, L. Łuczak-Noworolnik (red.), e-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim, Poznań 2016, s. 33–34.

¹¹ Według typologii przedstawionej przez M. Dymitruk, jest to pierwszy z modeli wykorzystania AI w wymiarze sprawiedliwości. Autorka ta wskazuje, że można wyróżnić „dwa modele zastosowań sztucznej inteligencji w postępowaniach sądowych: model pełnej automatyzacji oraz model doradczy. Pierwszy z nich, najpełniejszy, zakłada zastosowanie technik AI do stworzenia systemu, który uprawniony byłby do samodzielnego przeprowadzenia postępowania sądowego (zamiast ludzkiego sędziego), dokonując ogółu czynności i rozumowań niezbędnych do wydania orzeczenia, a sama decyzja systemu byłaby wiążąca dla strony postępowania. Celem drugiego modelu pozostaje zaś nie zastąpienie ludzkiego sędziego, a jego wsparcie. Zadaniem systemu wsparcia opartego na sztucznej inteligencji byłoby dokonanie wstępnej analizy sprawy, zakończone przedstawieniem sędziemu propozycji jej rozstrzygnięcia” (w ten sposób *tenże*, Sztuczna inteligencja w wymiarze sprawiedliwości?, [w:] L. Lai, M. Świerczyński (red.), Prawo..., w rozdz. XX.6).

¹² W ten sposób P. Hofmański, A. Wróbel, [w:] L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel (red.), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom I. Komentarz do artykułów 1–18, Warszawa 2010, w Nb. 155 do art. 6.

¹³ N. Półtorak, A. Wróbel, [w:] A. Wróbel (red.), Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz, Warszawa 2020, w Nb. 208 do art. 47 KPP.

terpretować w kontekście preambuły Konwencji i zawartego w niej odwołania do praworządności, stanowiącej wspólne dziedzictwo Stron Konwencji¹⁴. Należy dodać, że „udział w postępowaniu” nie wydaje się nieodłącznie związany z fizycznym kontaktem z sędzią, lecz obejmuje przede wszystkim rozsądną możliwość samego uczestnictwa w postępowaniu poprzez podejmowanie czynności procesowych na zasadach równych dla stron sporu¹⁵. Prawo do „wysłuchania” gwarantuje natomiast możliwość przedstawienia w sposób użyteczny i skuteczny swojego punktu widzenia przez uczestnika czy stronę postępowania¹⁶, a ewentualne ograniczenia dotyczące równości broni i prawa do bycia wysłuchanym muszą być widziane w kontekście wpływu ich skutków na sytuację procesową strony, brak takiego wpływu prowadzi zaś do wniosku, że nie doszło do naruszenia gwarancji procesu „sprawiedliwego”¹⁷. Należy przy tym podkreślić, że sprawiedliwość postępowania oznacza gwarancję o charakterze czysto proceduralnym¹⁸, z której strona może, chociaż nie musi korzystać, mogąc zrzec się elementów tej gwarancji w sposób dobrowolny¹⁹. Ocena, czy proces miał charakter „sprawiedliwy”, jest oceną całościową uwzględniającą całość chroniących stronę instrumentów, z których może ona skorzystać²⁰, jednak w pojęciu „sprawiedliwości” czy też „rzetelności” procesu w rozumieniu art. 6 EKPC (art. 47 Karty) nie mieści się zasadniczo „sprawiedliwość materialna”, czyli pojęcie mające wymiar półprawny i półetyczny, związane ze sposobem rozstrzygnięcia sporu prawnego przez sąd²¹, lecz raczej sprawiedliwość rozumiana proceduralnie, tj. jako zapewnienie równości stron sporu i możliwości prezentowania przez nie argumentów i dowodów, które są oceniane przez sąd bez preferowania którejkolwiek z tych stron²².

Ani więc te elementy, ani też pozostałe składniki prawa do „sprawiedliwego” rozpatrzenia sprawy nie wydają się w sposób bezsporny i klarowny stać na przeszkodzie wydaniu orzeczenia w drodze wykorzystania sztucznej inteligencji jako sędziego. Oczywiście, w ramach postępowania prowadzonego przez „elektronicznego sędziego” należy zapewnić szczególną ochronę stron postępowania, które mogą doświadczać usprawiedliwionych trudności z poradzeniem sobie z systemem elektronicznym, umożliwiając w ten sposób rzeczywisty udział tych osób w postępowaniu, ale ta okoliczność nie przemawia przeciwko samej „elektronizacji sędziego”²³.

2. Prawo do jawnego postępowania

Kolejna gwarancja wynikająca z art. 47 KPP to prawo do „jawnego” (ang. *public hearing*, franc. *publiquement*) rozpatrzenia sprawy. Tu zagadnienie wydaje się nieco bardziej skomplikowane niż w przypadku rzetelności procesu. W przypadku tego uprawnienia chodzi o ochronę przed niejawnym działaniem wymiaru sprawiedliwości, które ujemnie wpływa na poziom zaufania opinii publicznej i sa-

mych uczestników postępowania do sprawowania władzy sędziowskiej, a w rezultacie wpływa negatywnie na rzetelność procesu²⁴. Jawność ma dotyczyć rozprawy i ogłoszenia orzeczenia²⁵. Orzecznictwo TS dopuszcza w niektórych przypadkach ograniczenia jawności procedowania sądu, jeśli są one uzasadnione celami związanymi ze sprawnością jego działania, a stronom postępowania są zapewnione informacje o wszelkich okolicznościach, które mogą być wykorzystane przeciwko nim, i możliwości przedstawienia swojego stanowiska w tym zakresie²⁶. Zauważa się, że zasadą musi pozostawać ustność rozprawy, z wyjątkiem przypadków, gdy strona zrzeknie się prawa do tej formy procedowania albo w „wyjątkowych przypadkach, np. wówczas, kiedy sprawa nie wymaga rozważenia okoliczności faktycznych czy prawnych w sposób, który może być stosownie zastąpiony analizą akt sprawy i pisemnych stanowisk stron”²⁷. Państwa mogą odstąpić od ustności rozprawy również tam, gdzie wymaga tego zadośćuczynienie potrzebom niezwłoczności postępowania i zachowany jest nadrzędny wymóg sprawiedliwości procesu, wyjątki od zasady ustności należy zaś interpretować ściśle zwłaszcza w warunkach postępowań karnych (i *sensu lato*, choć już z mniejszą surowością, kwalifikujących się jako karne w rozumieniu art. 6 EKPC, chociaż niebędących *sensu strictissimo* takimi w rozumieniu prawa krajowego)²⁸. Należy

¹⁴ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 1.12.2020 r., *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Islandii*, skarga Nr 26374/18, pkt 237 i n. i przywołane tam orzecznictwo.

¹⁵ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 12.5.2005 r., *Öcalan v. Turcji*, skarga Nr 46221/99, pkt 140.

¹⁶ Wyrok TS z 21.10.2021 r., C-845/19 D.R. i T.S., pkt 81; analogicznie wyrok TS z 16.7.2017 r., C-348/16, *Moussa Sacko*, pkt 34 i przywołane tam orzecznictwo. Analogicznie: wyrok ETPC z 7.6.2001 r., *Kress v. Francji*, skarga Nr 39594/98, pkt 74 i przywołane tam orzecznictwo.

¹⁷ Wyrok ETPC z 15.6.2004, *Stepinska v. Francji*, skarga Nr 1814/02, zob. zwłaszcza pkt 18.

¹⁸ W ten sposób P. Hofmański, A. Wróbel, [w:] L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel (red.), *Konwencja...*, w Nb. 159 do art. 6.

¹⁹ Wyrok ETPC z 4.3.2014 r., *Dilipak i Karakaya v. Turcji*, skargi Nr 7942/05 i 24838/05, pkt 79 i przywołane tam orzecznictwo.

²⁰ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 19.9.2017 r., *Regner v. Republice Czeskiej*, skarga Nr 35289/11, pkt 151–161.

²¹ Wyrok ETPC z 22.6.2021 r., *Ballıtaş Bingöllü v. Turcji*, skarga Nr 76730/12, pkt 78.

²² Decyzja ETPC (o niedopuszczalności) z 6.6.2010 r., *Star Cate – Epi-legmena Gevmata i in. v. Grecji*, skarga Nr 54111/07, w której Trybunał zauważył, że: „la Cour a pour seule fonction, au regard de l'article 6 de la Convention, d'examiner les requêtes alléguant que les juridictions nationales ont méconnu des garanties procédurales spécifiques énoncées par cette disposition ou que la conduite de la procédure dans son ensemble n'a pas garanti un procès équitable au requérant”.

²³ Wyrok ETPC z 24.6.2021 r., *Hasáliková v. Słowacji*, skarga Nr 39654/15, pkt 69 i powołany tam wyrok ETPC z 7.4.2015 r., *O'Donnell v. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga Nr 16667/10.

²⁴ Wyrok ETPC z 28.10.2010 r., *Krestovskiy v. Rosji*, skarga Nr 14040/03, pkt 24 i przywołane tam orzecznictwo.

²⁵ Wyrok ETPC z 22.2.1984 r., *Sutter v. Szwajcarii*, skarga Nr 8209/78, pkt 27.

²⁶ Wyrok TS z 4.12.2003 r., C-63/01, *Samuel Sidney Evans*, pkt 46–56.

²⁷ Wyrok ETPC z 12.11.2002 r., *Döry v. Szwecji*, skarga Nr 28394/95, pkt 37 i powołane tam orzecznictwo.

²⁸ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 23.11.2006 r., *Jussila v. Finlandii*, skarga Nr 73053/01, pkt 42 i powołane tam orzecznictwo.

przy tym pamiętać, że nawet w przypadku postępowań mających za przedmiot kwestie niejako „techniczne”, które zwykle nie uzasadniałyby wymagania przeprowadzenia jawnej rozprawy, wymóg taki będzie jednak musiał zostać spełniony, jeżeli wymagają tego szczególne okoliczności sprawy – np. tło faktograficzne o takim charakterze, że pożądane jest umożliwienie stronie wypowiedzenia się podczas rozprawy jawnej²⁹.

Wydaje się zatem, że przynajmniej w pewnym zakresie i w niektórych rodzajach postępowań, zwłaszcza tych, w których nie zachodzi konieczność bezpośredniego przesłuchiwania świadków czy wysłuchania stron i które nie mają charakteru karnego (w szczególności w ścisłym sensie, czyli w rozumieniu prawa krajowego), istnieje pewne pole do wykorzystania sztucznej inteligencji do przeprowadzenia postępowania i wydania rozstrzygnięcia. Zależy to jednak od okoliczności konkretnej sprawy, a więc tego, czy przedmiot postępowania oraz rodzaj przeprowadzanych dowodów i charakter konkretnych okoliczności związanych ze źródłami dowodowymi usprawiedliwia odejście od reguły jawności.

3. Prawo do sądu niezawisłego i bezstronnego

Następną składową prawa do skutecznego środka ochrony prawnej przed sądem jest prawo do sądu niezawisłego i bezstronnego. Te dwie wymagane cechy sądu są na ogół rozpatrywane przez Trybunał łącznie z uwagi na ich znaczeniową bliskość³⁰.

Wymóg niezawisłości sędziów „wchodzi w zakres istotnej treści prawa podstawowego do rzetelnego procesu sądowego, które ma podstawowe znaczenie jako gwarancja ochrony wszystkich praw, jakie jednostki wywodzą z prawa Unii i zachowania wartości wspólnych państwom członkowskim, określonych w art. 2 TUE, w szczególności wartości w postaci państwa prawnego”³¹. Element niezawisłości, zakładający niezależność od pozostałych gałęzi władzy państwowej i od stron postępowania³², obejmuje dwa aspekty. Pierwszy „o charakterze zewnętrznym, wymaga, aby dany organ wypełniał swoje zadania w pełni autonomicznie, bez podległości w ramach hierarchii służbowej, bez podporządkowania komukolwiek, w sposób wolny od nakazów czy wytycznych z jakiegokolwiek źródła, oraz pozostając pod ochroną przed ingerencją i naciskami z zewnątrz, które mogą zagrozić niezależności osądu jego członków i wpływać na ich rozstrzygnięcia”³³. Chodzi zatem o rozważenie takich m.in. kryteriów, jak sposób powołania sędziego³⁴, termin, na który został powołany do pełnienia służby³⁵, istnienie gwarancji zabezpieczających przed naciskiem płynącym z zewnątrz albo z samych struktur sądownictwa³⁶ oraz prezentowanie przez sędziego przejawów niezależności, które są kluczowe dla społecznego zaufania do wymiaru sprawiedliwości i które należy oceniać z perspektywy rozsądnego obserwatora³⁷. Natomiast „drugi aspekt,

o charakterze wewnętrznym, łączy się z pojęciem bezstronności i dotyczy jednakowego dystansu do stron sporu i ich odpowiednich interesów w odniesieniu do jego przedmiotu. Aspekt ten wymaga przestrzegania obiektywizmu oraz braku wszelkiego interesu w rozstrzygnięciu sporu poza ścisłym stosowaniem przepisu prawa”³⁸. Bezstronność wymaga więc wykluczenia uprzedzeń czy stronniczości sędziego w relacji do stron i przedmiotu procesu³⁹.

Jak się wydaje, wymóg niezawisłości, przy założeniu prawidłowego (rzetelnego) algorytmu określającego funkcjonowanie urządzenia informatycznego, mógłby zatem zostać spełniony. Co więcej, sztuczna inteligencja daje chyba nawet większe szanse na bezstronność w tym rozumieniu niż sędzia będący osobą fizyczną, bo nie odczuwa emocji, jakie mogłyby zaburzać rzetelny ogląd sprawy poddanej osądowi. Kluczowe jest jednak to, w jaki sposób zostanie skonstruowany algorytm kierujący działaniem sztucznej inteligencji realizującej zadania sędziego. Chodzi nie tylko o brak takich elementów konstrukcyjnych, które powodowałyby ryzyko stronniczości sztucznej inteligencji, ale również istnienie zabezpieczeń przed dotkniętym stronniczością czy uprzedzeniem rezultatem jej działania. Rzecz jasna, należy również wykluczyć jakąkolwiek ingerencję zewnętrzną *a casu ad casum* w działanie urządzenia. Wątpliwość może w tym przypadku dotyczyć wpływu sposobu zaprogramowania na bezstronność w kształtowaniu rezultatu sędziowskiego rozumowania sztucznej inteligencji, jednak należy zauważyć, że sposób zaprogramowania – jeżeli byłby prawidłowy – nie powinien determinować sposobu rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, lecz mógłby tylko wpływać na ukształtowanie pewnego toru „rozumowania” w określonym układzie faktyczno-prawnym.

²⁹ Wyrok ETPC z 28.11.2017 r., *Özmutur İnşaat Elektrik Nakliyat Te-mizlik San. ve Tic. Ltd. Şti v. Turcji*, skarga Nr 48657/06. W sprawie chodziło co prawda o niejawność posiedzenia w przedmiocie sprzeciwu od kary administracyjnej nałożonej na skarżącą spółkę, ta jednak wskazywała, że przyjęcie spornej kary zostało wymuszone przez urzędnika za pomocą groźb, a także żądała przeprowadzenia dowodów z przesłuchania świadków.

³⁰ Wyrok ETPC z 25.2.1997 r., *Findlay v. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga Nr 22107/93, pkt 73.

³¹ Wyrok TS z 25.7.2018 r., C-216/18, *PPU L.M.*, pkt 48.

³² Decyzja ETPC (o niedopuszczalności) z 18.5.1999 r., *Ninn-Hansen v. Danii*, skarga Nr 28972/95.

³³ Wyrok TS z 27.2.2018 r., C-64/16, *Associação Sindical dos Juizes Portugueses*, pkt 44.

³⁴ Decyzja ETPC (o niedopuszczalności) z 26.8.2003 r., *Filipini v. San Marino*, skarga Nr 10526/02.

³⁵ Wyrok ETPC z 28.6.1984 r. *Campbell i Fell v. Zjednoczonemu Królestwu*, skargi Nr 7819/77 i 7878/77, pkt 80, w którym zauważono, że brak formalnej gwarancji nieusuwalności sędziego z urzędu nie musi konieczności oznaczać niezgodności z wymogiem niezawisłości, jeśli nieusuwalność taka jest uznawana za obowiązującą *de facto*.

³⁶ Wyrok ETPC z 22.12.2009 r., *Parlov-Tkalčić v. Chorwacji*, skarga Nr 24810/06, pkt 86 i przywołane tam orzecznictwo.

³⁷ Wyrok ETPC z 25.9.2001 r., *Şahiner v. Turcji*, skarga Nr 29279/05, pkt 44.

³⁸ Wyrok TS z 19.9.2006 r., C506/04, *Wilson*, pkt 52.

³⁹ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 15.10.2009 r., *Micallef v. Malcie*, skarga Nr 17056/06, pkt 93.

Skoro zaś – *mutatis mutandis* – predeterminacja sędziowskiego rozumowania uprzednią przynależnością partyjną *per se* nie musi wykluczać zachowania wymaganego standardu bezstronności⁴⁰, to nie można również wykluczyć *in principio* zachowania tego standardu w przypadku oceny wpływu sposobu zaprogramowania na treść osądu sztucznej inteligencji.

4. Prawo do sądu ustanowionego uprzednio na mocy ustawy

Ostatnim interesującym elementem treściowym prawa do skutecznego środka ochrony prawnej w postępowaniu sądowym jest prawo do sądu ustanowionego uprzednio na mocy ustawy. Ten element należy do najżywiej dyskutowanych ostatnio w polskim kontekście normatywnym, czego wyrazem są liczne orzeczenia zarówno ETPC⁴¹, jak i TS⁴². Orzecznictwo zaznacza, że ocena spełnienia tego elementu, podobnie zresztą jak w pozostałych przypadkach, wymaga rozważenia całokształtu okoliczności, które mają wpływ na sposób ustanowienia sądu⁴³. Prawo to, będąc prawem niezależnym, pozostaje w ścisłej korelacji z prawem do sądu bezstronnego i niezawisłego, mając na celu przestrzeganie podstawowych zasad, jakimi są rządy prawa i trójpodział władzy⁴⁴. Samo pojęcie „sądu” zakłada, że mamy do czynienia z organem piastowanym przez osoby wyłonione na podstawie kwalifikacji merytorycznych, czyli „sędziów, którzy spełniają wymogi kompetencji technicznych i integralności moralnej do wykonywania wymaganych od nich w państwie prawa funkcji sądowniczych”⁴⁵. Orzecznictwo wskazuje, że „celem wymogu *ustanowienia ustawą* postawionego przez art. 6 Konwencji jest zapewnienie, że system sądowniczy w społeczeństwie demokratycznym nie zależy od uznania władzy wykonawczej, ale że jest regulowany przez prawo pochodzące od parlamentu”⁴⁶.

Jednak istotą tego elementu prawa do sądu wydaje się przecież zachowanie paradygmatu praworządności w realizowaniu kompetencji kreacyjnej w odniesieniu do stanowisk w wymiarze sprawiedliwości⁴⁷. „Techniczny” sposób realizowania funkcji kreacyjnej może być i w istocie jest różny w państwach europejskich⁴⁸, jednak w każdym przypadku kluczowe znaczenie ma to, czy biorąc pod uwagę całokształt okoliczności, na które składa się zarówno formalna „technologia” procesu nominacyjnego, jak i otaczający ją kontekst pewnej kultury prawnej, można uznać, że został zachowany standard wynikający z zasady praworządności. Ujmując problem skrótowo, chodzi o to, żeby zachować polityczną sterylność władzy sądowniczej, czyli jej niepodatność na wpływy egzekutywy. Stawiając rzecz w ten sposób, trudno dopatrzyć się w wykorzystaniu sztucznej inteligencji w sądowym sprawowaniu sprawiedliwości, przynajmniej w generalnym oglądzie, nieodzowności naruszenia tego elementu prawa do sądu, która miałaby wynikać z samego zastąpienia sędziego-

-człowieka „sędzią-maszyną”. Jeżeli sposób skonstruowania sztucznej inteligencji byłby określony w aktach pochodzących od władzy ustawodawczej, działałby w sposób odpowiadający wymogowi praworządności, a zarazem byłby wolny od bieżącej ingerencji politycznych władz państwa, to trudno byłoby w omawianym elemencie prawa do sądu doszukiwać się argumentu bezwzględnie wykluczającego zastosowanie sztucznej inteligencji w roli sędziego.

Czy prawo do sądu zawiera „dziesiąty element”?

Z tej powyższej, krótkiej analizy wynika więc, że co do zasady i w pewnym zakresie nie jest konieczna obecność czynnika ludzkiego dla zadośćuczynienia wiążce uprawnień wynikających z art. 47 Karty. A jednak pozostaje wątpliwość. Czy istotnie sąd zawsze może się obejść bez tego czynnika?

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości nie może się obejść bez humanizmu. Zapewne nie w każdych okolicznościach, nie w każdym postępowaniu i nie na każdym jego etapie, ale przecież instynktownie czujemy, że wymiar sprawiedliwości musi być antropocentryczny. Czy możliwe jest skonstruowanie algorytmu orzeczniczego, który czyniłby zadość temu postulatowi, czyli nadanie algorytmowi ludzkiej wrażliwości? Tego nie wiadomo. Ale wydaje się, że wiemy za to, iż sprawiedliwość – rozumiana nie jako tradycyjnie wskazywany element prawa do sądu, czyli zespół gwarancji o charakterze proceduralnym, lecz pojmowana w znaczeniu materialnym, którego orzecznictwo sądów międzynarodowych słusznie⁴⁹ starało się dotąd unikać – to jednak coś więcej niż zbiór gwarancji proceduralnych, których naruszenia powodują uszczerbek w prawie do sądu sprawiedliwego. Sprawiedliwość „materialna” i jej wymierzanie to

⁴⁰ Decyzja ETPC (o niedopuszczalności) z 3.11.2015 r., *Otegi Mondragon v. Hiszpanii*, skarga Nr 4184/15, pkt 25–29.

⁴¹ Zob. np. wyrok ETPC z 7.5.2021 r., *Xero Flor v. Polsce*, skarga Nr 4907/18; wyrok ETPC z 8.11.2021 r., *Dolińska-Ficek i Ozimek v. Polsce*, skargi Nr 49868/19 i 57511/19; wyrok ETPC z 22.7.2021 r., *Reczkowicz v. Polsce*, skarga Nr 43447/19.

⁴² Zob. np. wyrok TS z 6.10.2021 r., C-487/19 W.Ż.

⁴³ Wyrok TS z 19.11.2019 r., C-585/18, A.K. i in. v. *Krajowej Radzie Sądowictwa*, pkt 142 i nast.

⁴⁴ Wyrok TS z 6.10.2021 r., C-487/19, W.Ż., pkt 124 i szeroko wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 1.12.2020 r. *Guðmundur Andri Ástráðsson...*

⁴⁵ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 1.12.2020 r., *Guðmundur Andri Ástráðsson...*, pkt 219–220.

⁴⁶ Wyrok ETPC z 25.10.2011 r., *Richert v. Polsce*, skarga Nr 54809/07, pkt 42.

⁴⁷ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 1.12.2020 r., *Guðmundur Andri Ástráðsson...*, pkt 243–252.

⁴⁸ Zob. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Judicial Appointments*, Report adopted by the Venice Commission at its 70th Plenary Session (Venice, 16–17 March 2007), Opinion No. 403 / 2006 z 22.6.2007 r.

⁴⁹ Sądy międzynarodowe, takie jak ETPC czy TS, nie są przecież w żadnym mierze „sądami kolejnej instancji”.

także umiejętność uwzględnienia w konstruowaniu sądowego rozstrzygnięcia losu konkretnego człowieka i całej jego unikalnej złożoności. W praktyce można spotkać sytuacje, w których sąd dokonuje wypełnienia niedoskonałości przepisów poprzez sięgnięcie do zasad prawa, tak aby dać wyraz Ulpianowsko-Celsusowskiej regule, zgodnie z którą *ius est ars boni et aequi* (prawo jest sztuką tego, co dobre i słuszne). Lepiej łączyć cegły przepisów były normy prawne w postaci zasad ogólnych prawa, ale murarzem zdolnym do jego użycia musiał być człowiek w sędziowskiej tozde. Może i powinien on być wspomagany przez sztuczną inteligencję, której udział w konstruowaniu decyzji sędziowskiej sprzyja rzetelności procesu i przewidywalności orzeczeń⁵⁰, a przez to – autorytetowi wymiaru sprawiedliwości i budowaniu społecznego zaufania⁵¹. Zarazem humanizm stoi tylko w pozornej kolizji wobec bezstronności, skoro pozwala on dostrzec wszystkie elementy doniosłe dla osądu sprawy, w tym również te, które *implicite* ujawniają się na tle materiału dowodowego sprawy. Obrazowo można opisać ten problem tak, że sprawa sądowa przypomina danie – maszyna rozpozna jego skład, ale wychwycenie zapachu jest już zadaniem człowieka. W istocie więc bezstronność wymaga humanizmu, a nie jest wobec niego konkurencyjna.

Być może więc refleksja nad wykorzystaniem sztucznej inteligencji w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości pozwala odkryć nieuchwytny na pierwszy rzut oka pierwiastek dopełniający materiał składający się na strukturę prawidłowo działającego wymiaru sprawiedliwości, czyli ów „dziesiąty element”, o którym wspomniano we wstępie tego artykułu. Chodzi o pierwiastek humanizmu. Trudno jest uwierzyć, choć nie można tego też wykluczyć, że postęp techniki może któregoś dnia pozwolić na zapewnienie jego obecności przy braku czynnika ludzkiego w wymiarze sprawiedliwości. Na razie jednak nie wydaje się to prawdopodobne.

W piśmiennictwie podnosi się, że „potencjalna możliwość wykorzystania w postępowaniu sądowym sztucznej inteligencji koresponduje z jakością prawa. Jeśli system prawny jest klarowny i spójny, względnie proste jest dokonywanie w jego ramach operacji z zakresu sztucznej inteligencji, czyli w głównej mierze czynności o charakterze matematycznym i logicznym”⁵². Wydaje się jednak, że nawet porządek prawny cechujący się wysoką jakością, rozumianą jako połączenie spójności i klarowności, obejmuje obszary cechujące się immanentną nieprzewidywalnością. Można wskazać przykład wyważania, którego dokonuje ETPC. W sprawie *Perinçek v. Szwajcarii* Trybunał (większością 10 głosów przeciwko siedmiu) stwierdził naruszenie art. 10 Konwencji poprzez zastosowanie wobec skarżącego sankcji karnych za zaprzeczenia ludobójstwu Ormian⁵³. W zdaniu odrębnym (częściowo rozbieżnym, częściowo zbieżnym) pochodząca z Niemiec sędzia *Angelika Nussberger* zapytała wprost „dlaczego sankcje karne za zaprzeczenia nazwania ludobójstwem

masakry Ormian w Turcji w 1915 r. mają stanowić naruszenie wolności wypowiedzi, podczas gdy sankcje karne za zaprzeczenie Holocaustowi zostały uznane za zgodne z Konwencją?”. No właśnie. Sięgnięcie przez algorytm do standardów wypracowanych w orzecznictwie Trybunału, dotyczących zaprzeczaniu ludobójstwu, spowodowałoby najprawdopodobniej, że rezultatem sądowej oceny byłoby stwierdzenie, że *paribus ceteris* nie doszło do naruszenia art. 10 Konwencji. Czy zatem Trybunał zrobił w tym orzeczeniu błąd? Niekoniecznie. Być może przecież sięgnięcie do ocen natury innej niż ściśle normatywna, ale mających znaczenie dla tej ostatniej, takich jak wrażliwość na wyjątkowość skali bestialstwa Shoah, usprawiedliwiałoby taką ocenę Trybunału? Innego przykładu dostarcza praktyka Trybunału Sprawiedliwości. Czy algorytm pozwoliłby na odejście od dotychczasowego orzecznictwa, jakie dokonało się w sprawie *Mangold*⁵⁴, pierwszym wyroku Trybunału stanowiącym generalizację zasady niedyskryminacji z przyczyn innych niż płeć i obywatelstwo⁵⁵, mając na względzie ścisłą wykładnię zastosowaną przez Trybunał wcześniej choćby w sprawie *Lisa Jacqueline Grant*⁵⁶? Być może w sprawie *Mangold* Trybunał uznał, że zachodzi *magnum momentum* uzasadniające odważniejsze sięgnięcie do pozatraktatowych inspiracji interpretacyjnych dla zdekodowania treści zasady ogólnej prawa UE? Wreszcie – czy algorytm dałby impuls do internalizacji Karty Praw Podstawowych jako punktu odniesienia (co prawda – powoływanego w ostatniej kolejności, ale jednak dostrzeżonego) w rekonstruowaniu treści praw i wolności fundamentalnych chronionych we wspólnotowym porządku prawnym, która dokonała się w wyroku Trybunału w sprawie *C-540/03 Parliament v. Radzie*⁵⁷? W znamienny sposób to pierwsze powołanie Karty przez Trybunał zbiegło się w czasie z czerwcowym brukselskim szczytem UE, na którym podjęto decyzję o nieco rozczarowującym, ponad dwuletnim horyzoncie czasowym, w którym miano zdecydować o modyfikacji projektu traktatu reformującego Traktaty założycielskie. Czy algorytm – zapytajmy ponownie – byłby w stanie uchwycić to *momentum*

⁵⁰ Należy podkreślić, że przewidywalność orzecznictwa stanowi składową prawa do sądu – por. w kontekście działania sądu najwyższego, wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 29.11.2016 r., *Lupeni Greek Catholic Parish i in. v. Grecji*, skarga Nr 76943/11.

⁵¹ Zob. szeroko, J. Ulenaers, The Impact of Artificial Intelligence on the Right to a Fair Trial: Towards a Robot Judge?, *Asian Journal of Law and Economics*, vol. 11, No. 2, 2020, pp. 20200008, <https://doi.org/10.1515/ajle-2020-0008> (dostęp z 6.4.2022 r.).

⁵² Ł. Goździaszek, Perspektywy wykorzystania sztucznej inteligencji w postępowaniu sądowym, *Przegl. Sądowy* 2015, Nr 10, s. 47.

⁵³ Wyrok (Wielkiej Izby) ETPC z 15.10.2015 r., skarga Nr 27510/08.

⁵⁴ Wyrok TS w sprawie C-144/04, *Mangold v. Helm*, zob. zwłaszcza pkt 74.

⁵⁵ W ten sposób K. Lenaerts, K. Gutman, The Comparative Law Method and the European Court of Justice: Echoes Across the Atlantic, *The American Journal of Comparative Law* 2016, vol. 64, s. 848.

⁵⁶ Wyrok TS w sprawie C-249/96, *Lisa Jacqueline Grant v. Soth-West Trains Ltd*, zob. zwłaszcza pkt 31–32 i 45.

⁵⁷ Wyrok TS w sprawie C-540/03, *Parliament v. Radzie*, pkt 38.

magnum w historii europejskiej integracji i podyktować orzeczenie uświadamiające państwom członkowskim, że Karta, która formalnie była tylko polityczną deklaracją i nieformalnym instrumentem, już wpływa na orzecznictwo Trybunału, co osłabiało polityczny wymiar decyzji o jej – w ten czy inny sposób – inkorporowanie do unijnego porządku prawnego? Wreszcie, czy algorytm byłby w stanie zrozumieć historyczne znaczenie sprawy *Guðmundur Andri Ástráðsson* sięgające daleko poza islandzki kontekst i podyktować stanowisko kluczowe dla oceny kryzysów praworządności, zachodzących zwłaszcza we wschodniej Europie?

W dogmatyce wskazuje się na – przychodzący na myśl w sposób dosyć oczywisty – przykład sporów mających za przedmiot żądania udzielenia ochrony dobremu imieniu lub godności, zagrożonych przez domniemane ekscesy wolności ekspresji. W tym względzie A. Chłopecki pisze, że „prawo jest mieszkanką nauki o języku z elementami moralności i doświadczenia życiowego, jak również pewnych internalizowanych zjawisk społecznych, które być może poddają się algorytmizacji dopiero (o ile w ogóle) na poziomie silnej, samoświadomej [sztucznej inteligencji]. Przykładowo ochrona dóbr osobistych z konieczności musi się w pewnym zakresie odwoływać do np. pojęcia poczucia humoru czy żartu, a także do subiektywnej czy obiektywnej »właściwej« lub nadwrażliwej samooceny jednostki. Potężne systemy bazodanowe byłyby pewnie w stanie wychwycić, jakie poszczególne zdarzenia są statystycznie uważane za humorystyczne, a jakie nie. Wątpliwa wydaje się jednak precyzja takich algorytmów w sensie samouczenia się, a zatem cechy, którą uznaje się za kluczową dla [sztucznej inteligencji]”⁵⁸. Istotnie, kontekstualizacja wypowiedzi, której zarzuca się nadmierną ingerencję w dobra osobiste jednostki, wydaje się – póki co – zadaniem wymagającym „użycia” jako sędziego człowieka, z całą złożonością i unikalnością jego zdolności do wychwytywania niuansów, podtekstów i szerszych ram sytuacyjnych kwestionowanych zwrotów. Przychodzi na myśl znany dowcip

z nieodżałowanego Kabaretu Olgi Lipińskiej, w którym gość baru mlecznego zapytany o to, „kto prosił *leniwe*”, odpowiada „nikt, *same przyszli*”.

Podsumowanie

Przykłady te zostały podane po to, żeby postawić tezę, że chociaż jakość prawa jest determinantą wykorzystania sztucznej inteligencji do pełnienia funkcji orzeczniczej, to jednak sztuczna inteligencja może nie uwzględniać innych czynników, które wpływają na kształt i jakość samych orzeczeń sądowych. Mogą się one wiązać z pewną ludzką wrażliwością, w tym także tą historyczną, czy też z wycuciem nastrojów społecznych i politycznych – które nie wydają się uchwytnie dla algorytmów, przynajmniej obecnie.

Oczywiście, powyższa ocena może ulec dezaktualizacji w miarę postępu technologicznego. Nie można przecież wykluczyć, że sztuczna inteligencja uzyska w pewnym momencie taki poziom rozwoju, który pozwoli jej na cyzelowanie rozstrzygnięć prawidłowych na poziomie nie tylko rekonstrukcji normy z obowiązującego stanu prawnego (co już obecnie wydaje się w pełni możliwe), ale też subsumcji tak zdekodowanej normy do realiów określonych stanów faktycznych, z pełnym uwzględnieniem ich złożoności. Uzyskanie tej zdolności przez sztuczną inteligencję będzie oznaczało, że nabyła ona ludzką wrażliwość: jest na tyle wysublimowana zarówno intelektualnie, jak i emocjonalnie, że zbędny stał się człowiek jako nośnik „boskiego pierwiastka”, który odróżniał nas od innych bytów. Sięgając do kanonu kultury popularnej, można zaryzykować tezę, że następnym krokiem byłaby refleksja sztucznej inteligencji nad zagrożeniem kreowanym przez gatunek ludzki dla bytu planety i samej sztucznej inteligencji, poczyniona w sposób znany z popularnego filmu J. Camerona pt. *Terminator*.

⁵⁸ A. Chłopecki, *Sztuczna inteligencja – szkice prawnicze i futurologiczne*, Warszawa 2021, w rozdz. 11.

Słowa kluczowe: prawo do sądu; sztuczna inteligencja; AI; EKPC; art. 6 EKPC; Karta Praw Podstawowych UE; art. 47 Karty Praw Podstawowych UE.

The 10th element. Artificial intelligence as a judge and the right to a fair trial

Using artificial intelligence in justice may take different forms. There seems to be no question regarding, e.g. the use of mechanisms that pick up deviations of rulings from the current case-law or the ones that suggest formulas, using of which is desirable while formulating the justification of a decision. However, in the present article, the author discusses – from the perspective of the right to a fair trial – not the IT tools, which support the work of a judge, but the ones that could replace them.

Keywords: right to a fair trial, artificial intelligence, AI, ECHR, Charter of Fundamental Rights of the European Union, art. 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

Wybrane zagadnienia informatyzacji sądowego postępowania egzekucyjnego. Elektroniczna komunikacja sądowych organów egzekucyjnych z administracyjnymi organami egzekucyjnymi i podatkowymi oraz bankami

Monika Janus¹

Przedmiotem niniejszego opracowania jest uzasadnienie przydatności i celowości wprowadzonych w 2016 r. w drugim etapie informatyzacji postępowania egzekucyjnego instrumentów (elektronicznego biura podawczego pomiędzy komornikami a administracyjnymi organami egzekucyjnymi, organami podatkowymi oraz e-komunikacji z bankami) przyspieszenia, zwiększenia skuteczności postępowania egzekucyjnego i zoptymalizowania procesów pracy w kancelarii komorniczej.

Uwagi wstępne

Informatyzacja postępowania egzekucyjnego została rozpoczęta ponad dekadę temu wraz z wprowadzeniem w 2009 r. elektronicznego postępowania upominawczego. Kolejną rewolucyjną zmianę przyniosła nowelizacja z lipca 2015 r. w zakresie szeroko pojętego elektronicznego biura podawczego, w tym obiegu dokumentów z administracyjnymi organami egzekucyjnymi i organami podatkowymi, elektronicznego zajęcia rachunku bankowego oraz elektronicznej licytacji ruchomości². Zasadniczym celem rozwiązań było realne przyczynienie się do wymiernych oszczędności w sądownictwie, poprawa efektywność pracy sądów oraz przyspieszenie szybkości prowadzonych postępowań egzekucyjnych, a także przyczynienie się do zwiększenia ich skuteczności³. Sukcesywnie wprowadzano kolejne regulacje, które miały na celu doprowadzenie do pełnego wykorzystania instrumentów elektronicznych, aż do całkowitej informatyzacji postępowania egzekucyjnego. Niestety nie wszystkie zapisy doczekały się urzeczywistnienia – przede wszystkim nie został dotychczas wytworzony jeden system teleinformatyczny obsługujący postępowanie egzekucyjne, który ma spełniać kluczową rolę w realizacji celu przyspieszenia, zwiększenia skuteczności i efektywności postępowania egzekucyjnego, a także zoptymalizowania procesów pracy w kancelarii komorniczej.

Ważne jest zatem ukazanie wprowadzonych w drugim etapie informatyzacji postępowania egzekucyjnego instytucji elektronicznego biura podawczego pomiędzy komornikiem a administracyjnymi organami egzekucyjnymi i organami podatkowymi oraz e-komunikacji przy zajęciu rachunku bankowego, a także ocena ich funkcjonowania na przestrzeni pięciu lat (2016–2021) w kontekście realizacji celów.

Elektroniczne doręczenia

Pojęcie „doręczenie” w prawie cywilnym nie doczekało się definicji legalnej, w związku z tym należy przyjąć za *A. Marciniakiem*, iż polega ono na przesłaniu do adresata pisma w sposób zgodny z przepisami prawa, w taki sposób, aby mógł zapoznać się z jego treścią⁴. Instytucja doręczeń w postępowaniu egzekucyjnym, podobnie jak w całej procedurze cywilnej, jest gwarancją realizacji najważniejszych zasad procesowych, sprzyja zapewnieniu prawidłowego toku postępowania, ochrony praw stron i uczestników w postępowaniu i jest wyrazem realizacji najważniejszych zasad postępowania: zasady formalizmu procesowego, oficjalności doręczeń i bezpośredniego dokonywania doręczeń. Zasada oficjalności oznacza, iż sądowy organ egzekucyjny (komornik oraz sąd) dokonuje doręczeń z urzędu, a jedynie w wyjątkowych przypadkach wskazanych w ustawie na wniosek, natomiast zasada bezpośredniego dokonania doręczeń przejawia się w tym, że organ egzekucyjny dokonuje doręczeń bezpośrednio adresatowi (do rąk adresata lub wskazanej skrytki pocztowej) i doznaje ograniczeń przy doręczeniach zastępczych⁵. Z kolei zasada formalizmu procesowego wyraża

¹ Autorka jest komornikiem sądowym. ORCID:0000-0002-6623-5043.

² Ustawa z 10.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych ustaw, Dz.U. poz. 113, za regulacjami europejskimi, w szczególności rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 910/2014 r. z 23.7.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE, Dz. Urz. UE L Nr 257, s. 73 i n.

³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk Nr 2678, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2678>

⁴ *A. Marciniak*, Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz do art. 1–205, Warszawa 2019.

⁵ *M. Uliasz*, Doręczenia dokonywane drogą elektroniczną w sądowym postępowaniu egzekucyjnym, PME 2007, Nr 1, s. 22.

się ogólnie w obowiązku zachowania wymagań odnośnie do formy, miejsca i czasu przy podejmowaniu czynności, których niepełnienie może rodzić sankcje procesowe⁶. Odpowiednie i sprawne doręczenie ma wspomagać efektywność i skuteczność postępowania egzekucyjnego.

Przełomową regulacją w dobie informatyzacji postępowania cywilnego, w tym postępowania egzekucyjnego było wprowadzenie kolejnego, obok tradycyjnego rodzaju doręczenia, doręczenia elektronicznego, uregulowanego w art. 131¹ § 1 KPC⁷. Zgodnie z jego brzmieniem sąd dokonuje doręczeń za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (doręczenie elektroniczne), jeżeli adresat wniósł pismo za pośrednictwem systemu teleinformatycznego albo dokonał wyboru wnoszenia pism za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Wprawdzie od 2009 r. funkcjonowało elektroniczne doręczenie pism, jednak dotyczyło ono wyłącznie elektronicznego postępowania upominawczego⁸. Nowe rozwiązania stworzyły dokonywanie doręczeń elektronicznych nie tylko w sprawach, które mogą być wszczęte wyłącznie drogą elektroniczną. Wprowadzono zasadę, wedle której pisma mają być doręczane elektronicznie tym uczestnikom postępowania, którzy wybrali drogę elektroniczną w zakresie składania pism procesowych. Wybór jest dokonywany w piśmie procesowym składanym za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowania sądowe. Rezygnacja z wnoszenia pism drogą elektroniczną jest równoznaczna z rezygnacją z doręczeń elektronicznych. Omawiane przepisy mają charakter bezwzględnie obowiązujący i sformalizowany, wyłączają w jakikolwiek sposób dokonywanie wzajemnych ustaleń między stronami postępowania. Wiąza nie tylko sąd (analogicznie komornika), ale także strony, wyłączając swobodną dyspozycję co do sposobu doręczania przesyłek sądowych. Przejawem fakultatywności zastosowania rozwiązania elektronicznego doręczenia jest regulacja art. 125 § 2¹ KPC, stanowiąca, iż jeżeli przepis szczególny tak stanowi albo dokonano wyboru wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, pisma procesowe w tej sprawie wnosi się wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Pisma niewniesione za pośrednictwem systemu teleinformatycznego nie wywołują skutków prawnych, jakie ustawa wiąże z wniesieniem pisma do sądu, o czym sąd (w postępowaniu egzekucyjnym komornik) poucza wnoszącego pismo⁹.

System teleinformatyczny w postępowaniu cywilnym

Przepisy o doręczeniach elektronicznych w postępowaniu egzekucyjnym warunkują ich skuteczność poprzez wykorzystanie dedykowanego systemu teleinformatycznego. Nie jest możliwe w świetle regulacji doręczenie ze skutkami

procesowymi poprzez pocztę elektroniczną. Nie jest również dopuszczalne skuteczne wnoszenie za pośrednictwem poczty elektronicznej pism przez stronę, która uprzednio wybrała drogę elektroniczną wnoszenia pism procesowych lub w sytuacji obligatoryjności doręczania taką drogą¹⁰.

Termin system teleinformatyczny doczekał się definicji legalnej w ustawie z 18.7.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną¹¹ oraz w ustawie z 17.2.2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne¹², zgodnie z którymi system teleinformatyczny stanowi zespół współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania, zapewniający przetwarzanie i przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych poprzez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego w rozumieniu ustawy z 16.7.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne¹³. Jak podkreśla *M. Ułasz*, ujęcie to ma charakter wzorcowy i podstawowy pod kątem wykładni terminologicznej w pozostałych gałęziach prawa. Kolejne akty prawne zawierają odesłanie do tych pojęć, jeszcze inne nie definiują omawianej instytucji, przyjmując precyzyjność i transparentność przytoczonej definicji wzorcowej¹⁴. Cechy, jakie musi mieć i funkcje, które ma spełniać system teleinformatyczny, *M. Ułasz* kategoryzuje w zależności od kryterium i zastosowania. Pod względem właściwości według kryteriów podmiotowego system charakteryzuje się posiadaniem urządzeń informatycznych, które mogą przetwarzać, przechowywać i transmitować dane, oraz oprogramowaniem rozumianym jako całość informacji spójnych i niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania. Natomiast charakter funkcjonalny systemu polega na dokonywaniu czynności niezbędnych do realizacji celu, czyli czynności przetwarzania, przechowywania, wysyłania i odbierania danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego urządzenia końcowego¹⁵.

W postępowaniu cywilnym ustawodawca dopuścił możliwość funkcjonowania obok „systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe”, również „innego systemu teleinformatycznego służącego do udostępniania protokołów

⁶ B. Kaczmarek-Templin, Formalizm procesowy a nowe przepisy odnoszące się do dokumentów w procesie cywilnym, PME 2007, Nr 1, s. 11.

⁷ Ustawa z 15.1.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 218; ustawa z 10.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 1311.

⁸ Ustawa z 9.1.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 156.

⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, Informatyzacja postępowania cywilnego. Wybrane zagadnienia, Studia Informatica Pomerania Nr 3/3027 (45), s. 18.

¹⁰ J. Gołaczyński, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek, Informatyzacja postępowania egzekucyjnego. Teoria i praktyka, Warszawa 2016, s. 50.

¹¹ T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 344 ze zm.

¹² T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2070 ze zm.; dalej jako: InfDziałU.

¹³ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1648 ze zm.

¹⁴ M. Ułasz, System teleinformatyczny obsługujący postępowanie egzekucyjne – analiza pojęcia, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2017, Nr 4, s. 31.

¹⁵ Ibidem, s. 32–33.

i pism. Jak wynika z art. 9 § 1 KPC, rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Strony i uczestnicy postępowania mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt. Treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism. Zdaniem *K. Flagi-Gieruszyńskiej*, ustawodawca nie zdecydował definitywnie o jedynym możliwym rozwiązaniu, jakim jest zastosowanie jednego systemu teleinformatycznego. Nazwa «system teleinformatyczny» nie jest nazwą indywidualną, odnoszącą się do konkretnego systemu teleinformatycznego, ale jest nazwą generalną, odnoszącą się do każdego systemu, któremu można przyporządkować tę cechę, że jest w stanie obsługiwać postępowanie sądowe kompleksowo, względnie – adekwatnie do poszczególnych postanowień kodeksu postępowania cywilnego¹⁶. Oznacza to albo wytworzenie jednego, uniwersalnego systemu, albo stworzenie sieci poprzez połączenie istniejących systemów wraz z tymi wykreowanymi w przyszłości, z wszelkimi parametrami i funkcjonalnościami pozwalającymi na realizację zamierzonych celów.

System teleinformatycznego do obsługi postępowania egzekucyjnego

W postępowaniu egzekucyjnym ustawodawca przyjął podobnie jak w całym postępowaniu cywilnym funkcjonowanie systemu teleinformatycznego do obsługi postępowania oraz równocześnie systemów dedykowanych do obsługi niektórych czynności egzekucyjnych¹⁷. Punktem wyjścia jest art. 760 § 2 KPC stanowiący, iż w przypadku gdy zachodzi potrzeba wysłuchania strony, wysłuchanie odbywa się, stosownie do okoliczności, przez spisanie protokołu w obecności lub nieobecności drugiej strony albo przez oświadczenie strony złożone na piśmie lub za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, przy czym w doktrynie nie ma wątpliwości, iż regulacja winna być rozumiana podobnie jak wskazana w art. 9 KPC i jeśli przepisy szczególne nie wprowadzają odrębnych unormowań (jak np. elektroniczne postępowanie upominawcze w zakresie egzekucji), rozumieć należy, że przepis ma szerokie znaczenie i odnosi się do każdego systemu teleinformatycznego używanego do dokonywania czynności egzekucyjnych¹⁸.

Zakres doręczeń dokonywanych przez komornika został określony szeroko. Przepisy części ogólnej procesu cywilnego stanowią o e-doręczeniach pism sądowych (art. 131 § 2 KPC) i przez odniesienie z art. 13 § 2 KPC dotyczą pism sporządzanych w postępowaniu egzekucyjnym. Pismo sądowe, odmiennie od pisma procesowego, pochodzi od organów

sądowych i kierowane jest do stron oraz innych uczestników postępowania. W doktrynie wywiedziono pogląd, iż z analizy treści przepisów Kodeksu cywilnego, w szczególności art. 468 i 590, wynika znak równości pomiędzy pismem zawierającym oświadczenie woli a dokumentami¹⁹. O ile sąd jako jedyny podmiot dokonujący doręczeń w postępowaniu cywilnym doręcza zarówno pisma sądowe, jak i w pewnych określonych w ustawie wypadkach również odpisy pism procesowych, o tyle w postępowaniu egzekucyjnym komornik doręcza pisma pochodzące od organu egzekucyjnego (np. wezwania, zawiadomienia, postanowienia, zawiadomienia o zajęciu, plany podziału, odpisy protokołów, obwieszczenia), nie łącząc jednak innych sporządzanych w związku z postępowaniem egzekucyjnym (załączniki, operaty szacunkowe). Zgodnie z art. 17c nieobowiązującej już ustawy korporacyjnej z 29.8.1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji²⁰, powtórzonym w następczym akcie prawnym – ustawie z 22.8.2018 r. o komornikach sądowych²¹, pochodzący od komornika dokument uzyskany z systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie egzekucyjne ma moc dokumentu wydanego przez komornika, jeżeli ma cechy umożliwiające jego weryfikację w tym systemie.

System teleinformatyczny obsługujący postępowanie egzekucyjne nie został do tej pory utworzony, pomimo upływu trzyletniego okresu od ustawy reformującej postępowanie egzekucyjne z punktu widzenia informatyzacji i elektroniczacji, tj. września 2016 r. Obowiązki w tym zakresie zostały nałożone na Ministra Sprawiedliwości, co zostało uregulowane również w ustawie o komornikach sądowych i egzekucji (art. 158).

Elektroniczne doręczenia pomiędzy sądowymi a administracyjnymi organami egzekucyjnymi oraz organami podatkowymi

Organem egzekucyjnym w rozumieniu przepisów ustawy z 17.6.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji²² jest organ uprawniony do stosowania w całości lub w części określonych w ustawie środków służących doprowadzeniu do wykonania przez zobowiązanych ich obowiązków o charakterze pieniężnym lub obowiązków o charakterze niepieniężnym oraz zabezpieczania wykonania tych obowiązków.

¹⁶ *K. Flaga-Gieruszyńska*, Pojęcie systemu teleinformatycznego w postępowaniu cywilnym, *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 2018, Nr 1, Suplement.

¹⁷ *M. Uliasz*, *System...*, s. 42.

¹⁸ *Ibidem*, s. 42.

¹⁹ *M. Manowska*, *Postępowanie nakazowe i upominawcze*, Warszawa 2001, s. 54.

²⁰ T.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1309 (utraciła moc 1.10.2018 r.).

²¹ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1168 ze zm.

²² T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 479 ze zm.; dalej jako: *PostEgzAdminU*.

W doktrynie nie ma wątpliwości, iż organem egzekucyjnym nie jest urząd skarbowy, ale jego naczelnik będący jednocześnie kierownikiem tego urzędu. Urząd traktowany jest jako zorganizowany zespół ludzi i środków materialnych niezbędnych organowi, który nie posiada własnych kompetencji do wykonania jego funkcji²³. Analogicznie należy przyjąć, iż administracyjnym organem egzekucyjnym nie jest ZUS, lecz jego dyrektor, jak również w przypadku gmin i miast – prezydent, burmistrz, wójt.

W prawie podatkowym nie ma normatywnej definicji organu podatkowego. Uważa się, iż ustawodawca zrezygnował z ustalenia terminu według kryterium funkcjonalnego, czyli przez pryzmat czynności związanych z realizacją zobowiązań podatkowych organu podatkowego, na rzecz ich enumeratywnego wyliczenia w art. 13 Ordynacji podatkowej²⁴. Brak legalnej definicji organu podatkowego jest uzasadniony zróżnicowaniem organów podatkowych pod względem ustrojowo-organizacyjnym, odmienną właściwością wynikającą z przepisów szczególnych, a przez to zróżnicowanym zakresem przyznanych tym organom kompetencji²⁵. Do organów podatkowych, z którymi komornik sądowy prowadzący postępowania egzekucyjne najczęściej się komunikuje, są naczelnik urzędu skarbowego, naczelnik urzędu celno-skarbowego, wójt, burmistrz (prezydent miasta), starosta albo marszałek województwa.

Zgodnie z regulacją art. 759² § 1 KPC komornik dokonuje doręczeń administracyjnym organom egzekucyjnym, organom podatkowym oraz od 30.7.2020 r. także wierzycielom należności pieniężnych, których egzekucja została przejęta przez sądowy organ egzekucyjny w wyniku zbiegu egzekucji administracyjnej i sądowej, wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego albo z użyciem środków komunikacji elektronicznej, w sposób określony w przepisach wydanych na podstawie art. 63a PostEgzAdminU. Podmioty powyższe będące podmiotami publicznymi obowiązane zostały do udostępniania i obsługi elektronicznej skrzynki podawczej na podstawie art. 16 ust. 1a InfDziałU. Ustawodawca jako obligatoryjny sposób korespondencji wprowadził elektroniczne doręczenia, przyjmując w art. 63a PostEgzAdminU również, że jeżeli doręczenie za pomocą środków komunikacji elektronicznej jest niemożliwe z przyczyn technicznych, w czasie niezbędnym do przywrócenia ich funkcjonowania doręczenia dokonuje się w postaci papierowej²⁶. Zasady powyższe zostały skonkretyzowane w aktach wykonawczych. Na podstawie delegacji ustawowej w art. 67 § 2c PostEgzAdminU zostało wydane rozporządzenie Ministra Finansów z 1.9.2016 r. w sprawie sposobu sporządzania i dokonywania doręczeń dokumentów przesyłanych w ramach stosowanego środka egzekucyjnego z użyciem środków komunikacji elektronicznej²⁷, zastąpione następnie rozporządzeniem Ministra Finansów z 30.7.2020 r. w sprawie adnotacji w sprawie zbiegu egzekucji oraz dokonywania doręczeń z użyciem środków ko-

munikacji elektronicznej pomiędzy organami egzekucyjnymi oraz pomiędzy organem egzekucyjnym a komornikiem sądowym²⁸, w którym potwierdzona została zasada dokonywania doręczeń z użyciem środków komunikacji elektronicznej pomiędzy organami egzekucyjnymi na elektroniczną skrzynkę podawczą i zostały uszczegółowione zasady i funkcjonowanie systemu informatycznej komunikacji. Tak uregulowana forma doręczeń w zderzeniu z treścią art. 131¹ KPC nasuwała pewne wątpliwości co do możliwości wyboru formy, które to ostatecznie zostały rozwiązane poprzez dodanie § 2 do art. 759² KPC ustawą z 4.7.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²⁹ (weszła w życie 7.11.2019 r.), który stanowi, iż do doręczeń dokonywanych za pośrednictwem komornika w postępowaniu egzekucyjnym art. 139¹ się nie stosuje³⁰. Poprzez wprowadzenie pomiędzy wskazanymi wyżej podmiotami obligatoryjnego korzystania z pośrednictwa systemu teleinformatycznego dokonanie wyboru nie ma znaczenia procesowego, podobnie jak późniejsza ewentualna rezygnacja z dokonanego wyboru³¹. Opierając się na pierwotnych założeniach, komunikacja pomiędzy komornikami sądowymi i administracyjnymi organami egzekucyjnymi prowadzona miała być z wykorzystaniem systemu teleinformatycznego. W związku z tym, iż system teleinformatyczny nie został do dnia wejścia w życie omawianych przepisów zrealizowany, do celów tej komunikacji zastosowano funkcjonujący już system Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej, dalej: ePUAP³², który działa

²³ M. Masternak, [w:] T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, Administracyjne postępowanie egzekucyjne, Toruń 2006, s. 68.

²⁴ Ustawa z 27.8.1997 r. Ordynacja podatkowa, t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1540 ze zm.

²⁵ K. Teszner, Administracja podatkowa i kontrola skarbową w Polsce, Warszawa 2012, s. 46.

²⁶ Ustawa z 11.9.2019 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2070 ze zm.

²⁷ Dz.U. poz. 1394.

²⁸ Dz.U. poz. 1323.

²⁹ Dz.U. poz. 1469.

³⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, Elektroniczna doręczeń i zawiadomień w sądowym postępowaniu egzekucyjnym, [w:] A. Marcinik (red.), Sądowe postępowanie egzekucyjne. Zasadnicze kierunki zmian z 2016 roku, Sopot 2017, s. 272–273.

³¹ Ibidem, s. 273.

³² Podstawy prawne systemu ePUAP: ustawa o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne; rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z 6.5.2014 r. w sprawie zakresu i warunków korzystania z elektronicznej platformy usług administracji publicznej, Dz.U. poz. 584; rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 14.9.2011 r. w sprawie sporządzania i doręczania dokumentów elektronicznych oraz udostępniania formularzy, wzorów i kopii dokumentów elektronicznych, t.j. Dz.U. z 2018, poz. 180; rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z 5.6.2014 r. w sprawie zasad potwierdzania, przedłużania ważności, unieważniania oraz wykorzystywania profilu zaufanego elektronicznej platformy usług administracji publicznej, Dz.U. poz. 778; rozporządzenie Ministra Finansów z 30.7.2020 r. w sprawie adnotacji w sprawie zbiegu egzekucji oraz dokonywania doręczeń z użyciem środków komunikacji elektronicznej pomiędzy organami egzekucyjnymi oraz pomiędzy organem egzekucyjnym a komornikiem sądowym, w którym potwierdzona została zasada dokonywania doręczeń z użyciem środków komunikacji elektronicznej pomiędzy organami egzekucyjnymi

z wykorzystaniem dwóch kategorii kont użytkownika – profilu obywatela oraz profilu organu administracji publicznej, a kluczowa różnica kont polega na zakresie dostępowym do poszczególnych funkcji platformy. Komornik z racji swojej roli w procesie egzekucyjnym, przesyłając informacje za pośrednictwem systemu ePUAP, korzysta z profilu obywatela z wykorzystaniem profilu firmowego, ponieważ nie może on otrzymać dostępu do pełnego profilu organu administracji publicznej. Z perspektywy technicznej zakres funkcji dostępnych w ramach profilu obywatela umożliwia automatyzację komunikacji realizowanej z wykorzystaniem systemu ePUAP poprzez bezpośrednie połączenie konta komornika w tym systemie z aplikacjami komorniczymi Komornik SQL-VAT/EAE i Kancelaria Komornika-VAT/EAE.

Elektroniczny obieg dokumentów przy zbiegu egzekucji sądowej z administracyjną

System ePUAP odgrywa kluczową rolę w doręczeniach w przypadku zbiegów egzekucji sądowej i administracyjnej. Zbieg egzekucji następuje w przypadku skierowania przez dwa organy egzekucyjne egzekucji do tego samego składnika majątkowego dłużnika. Wyróżniamy dwa rodzaje zbiegów: sądowy (w przypadku zajęcia tego samego składnika majątku przez dwóch lub więcej komorników) i administracyjny (w przypadku zajęcia tego samego składnika majątku przez komornika i administracyjny organ egzekucyjny). Zgodnie z art. 773 § 1 KPC, w przypadku zbiegu egzekucji sądowej i administracyjnej do tej samej rzeczy albo prawa majątkowego egzekucje do tej rzeczy albo prawa majątkowego prowadzi łącznie ten sądowy albo administracyjny organ egzekucyjny, który jako pierwszy dokonał zajęcia, a w razie niemożności ustalenia tego pierwszeństwa – organ egzekucyjny, który dokonał zajęcia na poczet należności w wyższej kwocie. W razie przejścia prowadzenia egzekucji przez administracyjny organ egzekucyjny, stosownie do art. 773² KPC, komornik zawiadamia strony, uczestników postępowania i administracyjny organ egzekucyjny o zachodzącej podstawie przekazania egzekucji sądowej administracyjnemu organowi egzekucyjnemu, po czym niezwłocznie sporządza i przekazuje administracyjnemu organowi egzekucyjnemu adnotację w sprawie zbiegu. Jeżeli w wyniku kolejnego zbiegu egzekucji nastąpiła zmiana organu egzekucyjnego prowadzącego łącznie egzekucję do rzeczy lub prawa majątkowego, organ egzekucyjny, który przejął prowadzenie łącznie egzekucji w wyniku pierwszego zbiegu, przekazuje adnotację w sprawie zbiegu organowi, który przejął prowadzenie łącznie egzekucji w wyniku kolejnego zbiegu oraz zawiadamia o przekazaniu prowadzenia łącznie egzekucji organ egzekucyjny, który przekazał mu adnotację w sprawie zbiegu. Podobną proce-

durę przewidziano w PostEgzAdminU, zgodnie z którą jeżeli prowadzenie łącznie egzekucji należy do sądowego organu egzekucyjnego, organ egzekucyjny niezwłocznie sporządza adnotację w sprawie przekazania egzekucji do rzeczy albo prawa majątkowego (adnotacją w sprawie zbiegu), zawierając informacje niezbędne do prowadzenia łącznie egzekucji, i przekazuje ją sądowemu organowi egzekucyjnemu oraz zwraca wierzycielowi niewykorzystaną zaliczkę, a także przekazuje sądowemu organowi egzekucyjnemu środki pieniężne uzyskane wskutek zajęcia rzeczy albo prawa majątkowego, do których nastąpił zbieg egzekucji administracyjnej i sądowej, w przypadku gdy środki te nie zostały wypłacone wierzycielowi przed przekazaniem sądowemu organowi egzekucyjnemu adnotacji w sprawie zbiegu.

W stanie prawnym obowiązującym do 8.9.2016 r. komornik w przypadku zbiegu przekazywał całość akt egzekucyjnych prowadzonych w formie papierowej właściwemu organowi administracyjnemu. Podobna procedura działała w drugą stronę. Aktualnie obligatoryjnie cały obieg e-dokumentów odbywa się z wykorzystaniem platformy ePUAP bez konieczności kompletowania akt. Znowelizowane przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji wraz z przepisami wykonawczymi wprowadziły pojęcie nowego rodzaju dokumentu – tzw. adnotacji, która stanowi pakiet informacji o sprawie, takich jak w sprawach zbiegowych: rodzaju i wysokości należności pieniężnej, odsetek z tytułu niezapłacenia jej w terminie, kosztów upomnienia i kosztów egzekucyjnych należnych na dzień sporządzenia tej adnotacji, innych danych niezbędnych do prowadzenia łącznie egzekucji do rzeczy albo prawa majątkowego oraz kwalifikowany podpis elektroniczny. „Adnotacja w sprawie zbiegu przekazywana jest w postaci elektronicznej odpowiadającej strukturze logicznej dostępnej w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej ministra właściwego do spraw finansów publicznych” (art. 62b § 1b PostEgzAdm) i prezentowanych w oparciu o formularz i instrukcje znajdujące się na stronie internetowej Izby Skarbowej w Szczecinie, co zachowane zostało z pierwotnej regulacji³³. Zastosowanie jej pozwala organom egzekucyjnym na uzyskanie kompletnej informacji o sprawie celem jej dalszego przetwarzania, sama forma stanowi zaś ustandaryzowane pisma, przekazywane w postaci podpisanego kwalifikowanym podpisem elektronicznym dokumentu XML dającego możliwość dalszego przetwarzania, oznaczone jako ADN-1 (adnotacja/zmieniona adno-

na elektroniczną skrzynkę podawczą i zostały uszczegółowione zasady i funkcjonowanie systemu informatycznej komunikacji, Dz.U. poz. 1323.

³³ Rozporządzenie Ministra Finansów z 5.9.2016 r. w sprawie sposobu sporządzania i dokonywania doręczeń z użyciem środków komunikacji elektronicznej odpisów dokumentów w przypadku wystąpienia zbiegu egzekucji, Dz.U. poz. 1416; http://www.is-szczecin.pl/egzadm/inf_stronyinstrukcji/eZbieg.htm (dostęp z 27.2.2022 r.).

tacja do tytułów egzekucyjnych/wykonawczych w związku ze zbiegiem egzekucji wraz z załącznikami w postaci odpisów tytułów egzekucyjnych/wykonawczych oraz odpisów pism stanowiących zajęcie majątku), ADN-2 (żądanie informacji w związku ze zbiegiem egzekucji), ADN-3 (informacja o zbiegu egzekucji). Wzorce innych przesyłanych pism nie zostały określone, natomiast obwarowane wymogiem kwalifikowanego podpisu elektronicznego. Wyjątkiem od tej reguły są załączniki do adnotacji (ADN-1), gdzie nie ma konieczności poświadczania podpisem.

E-komunikacja z organami podatkowymi

Komornik w toku prowadzonego postępowania egzekucyjnego może, w trybie art. 761 § 1¹ KPC, żądać m.in. od organów administracji publicznej, podmiotów wykonujących zadania z zakresu administracji publicznej, organów podatkowych, organów rentowych informacji dotyczących stanu majątkowego dłużnika lub umożliwiających identyfikację składników jego majątku oraz danych adresowych jedynie w zakresie niezbędnym do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. W myśl § 2² wyżej wskazanego przepisu, jeżeli pozyskanie informacji jest możliwe za pośrednictwem systemów teleinformatycznych funkcjonujących na podstawie przepisów odrębnych, komornik korzysta z tych systemów z wyłączeniem innych form komunikacji – na zasadach określonych w tych przepisach. W ramach regulacji art. 63a § 2 PostEgzAdminU i art. 759² KPC za pośrednictwem systemu ePUAP przesyłane od komorników sądowych do organów podatkowych są w szczególności następujące rodzaje pism: zajęcia wierzytelności dłużników z tytułu zwrotu lub nadpłaty podatku, żądania w trybie art. 761 KPC informacji dotyczących stanu majątkowego dłużnika lub umożliwiających identyfikację składników jego majątku oraz danych adresowych w zakresie niezbędnym do zapewnienia prawidłowego toku postępowania oraz pobierana jest korespondencja zwrotna, stanowiąca odpowiedzi na powyższe zajęcia czy zapytania. Komunikacja przy użyciu jej elektronicznych środków może być prowadzona z organami administracji również w innych, dopuszczalnych w świetle prawa wypadkach. O ile zapytania w trybie art. 761 KPC sądowy organ egzekucyjny dokonuje w miarę potrzeby, stosownie do realizacji celu postępowania egzekucyjnego, o tyle zajęcia wierzytelności, dokonane na podstawie art. 902² § 1 KPC, tj. z tytułu nadpłaty lub zwrotu podatku w rozumieniu Ordynacji podatkowej, wystarczające jest, aby było dokonane przynajmniej raz w roku, ponieważ obejmuje ono także wierzytelności przyszłe, wynikające z nadpłaty lub zwrotu podatku powstałych w ciągu roku od dnia dokonania zajęcia.

Wykorzystanie platformy PUE przy komunikacji z ZUS

Dokonując analizy funkcjonowania e-doręczeń pomiędzy sądowymi a administracyjnymi organami egzekucyjnymi, nie sposób pominąć narzędzi wykorzystywanych do komunikacji z ZUS niewystępującym w roli administracyjnego organu egzekucyjnego, lecz organu administracji publicznej, zakładu ubezpieczeń czy organu rentowego. Komunikacja następuje w trybie art. 761 § 1¹ KPC. Ustawodawca do tego celu, w przypadku komunikacji z ZUS, nie zdecydował się na poszerzenie funkcjonalności platformy ePUAP, podobnie jak w przypadku komunikacji z urzędem skarbowym. W przypadku e-zapytań wykorzystywana jest Platforma Usług Elektronicznych (PUE), aplikacja, której główną rolą jest udostępnianie drogą elektroniczną szerokiego zakresu usług świadczonych klientom przez ZUS, a funkcjonalności portalu są przeznaczone dla wszystkich osób, które posiadają indywidualne konta w ZUS. Za pośrednictwem portalu możliwy jest dla każdego przegląd informacji dotyczących zgromadzonych składek czy otrzymywanych świadczeń, złożenia dokumentów drogą elektroniczną, a szczegółowy zakres usług określa regulamin rejestracji profilu na portalu PUE ZUS³⁴. W ramach narzędzia wyodrębniony został Panel Komornika, w obszarze którego komornik może korzystać z funkcjonalności, jak pracodawca, płatnik, ubezpieczony, ale również jako organ egzekucyjny, który w ramach prowadzonego postępowania egzekucyjnego i dokonującego czynności nieegzekucyjnych dokonuje zapytań. Zakres żądanych informacji dotyczących danych gromadzonych na kontach ZUS prowadzonych dla konkretnych użytkowników, tj. danych identyfikacyjno-ewidencyjnych i adresowych podmiotu oraz informacji na temat zgłoszenia do ubezpieczenia, określa wygenerowany, aktywny wzór dokumentu wraz z plikami wzorów. Komornik ma prawo do danych wyszczególnionych w tabeli Nr 1, jeśli stanowią dane niezbędne do zapewnienia odpowiedniego toku postępowania.

³⁴ Zob. https://www.zus.pl/pue/regulamin#registration__statue1 (dostęp z 13.3.2022 r.).

Tabela 1. Wykaz danych udostępnianych przez ZUS na żądanie komornika sądowego w związku z prowadzonym postępowaniem

Dane identyfikacyjno-ewidencyjne i adresowe podmiotu oraz informacje na temat zgłoszenia do ubezpieczenia
Dane identyfikacyjne i ewidencyjne podmiotu: PESEL, NIP, REGON, dowód osobisty, paszport, imię i nazwisko, nazwa skrócona, nazwa pełna
W przypadku ubezpieczonego: adres do korespondencji, zameldowania, zamieszkania; w przypadku działalności gospodarczej: adresy siedziby, korespondencji, działalność
Telefony kontaktowe
W przypadku podmiotu, który opłaca składki za siebie zgłoszone w dokumentach ubezpieczeniowych, numery rachunków bankowych
Rodzaje, tytuły i okresy aktualnych zgłoszeń do ubezpieczeń społecznych lub zdrowotnego, dane ewidencyjne i adresowe jednego płatnika składek podmiotu, oraz nazwa skrócona i dane identyfikacyjne pozostałych płatników składek, którzy dokonali tego zgłoszenia
W przypadku braku wyrejestrowania – dane dot. ostatnich raportów rozliczeniowych wszystkich płatników składek podmiotu: miesiąc i rok; nazwa skrócona płatnika składek; podstawa wymiaru składek
Informacja o członkostwie w Otwartym Funduszu Emerytalnym i jego nazwa
Informacja oraz data zgonu osoby
Informacje uzupełniające o płatnikach składek
Dane ewidencyjne i adresowe wszystkich aktualnych płatników składek podmiotu
Świadczenia i zasiłki pobierane przez podmiot
Informacje o przyznanych świadczeniu emerytalno-rentowym, rehabilitacyjnym oraz zasiłkach z ubezpieczeń społecznych: rodzaj i okres przyznanego świadczenia lub zasiłku; kwota brutto przyznanego świadczenia
Rachunek bankowy, na który dokonano ostatniej wypłaty świadczenia
Adres pocztowy, na który wysłano przekaz ostatniego świadczenia
Dane niezbędne do sporządzenia spisu z inwentarza
W przypadku płatnika – wysokość zadłużenia lub wysokość nadpłaty
W przypadku ubezpieczonego – wysokość składek odprowadzonych na OFE, kwota wypłaconych środków z subkonta na rzecz osoby uprawnionej oraz termin dokonania wypłaty tych środków
Dane adresowe, które są związane wyłącznie z obowiązkiem doręczania pism sądowych

Źródło: Opracowanie własne.

System PUE jest zintegrowany z systemami informatycznymi do obsługi kancelarii KOMORNIK SQL-VAT/EAE i Kancelaria Komornika-VAT/EAE, natomiast możliwy jest wybór co do dokonywania czynności powiązanych z poziomu programu komornika lub bezpośrednio poziomu samego portalu, co wiąże się z koniecznością wprowadzania danych i dokonywania dodatkowych czynności. Podobnie jak platforma ePUAP, PUE udostępnia usługi, dzięki którym do systemu są importowane wnioski nazwane OK-EKS z aplikacji komorniczych. Dla zachowania ważności muszą być podpisane podpisem elektronicznym, a następnie zostają automatycznie przekierowane do skrzynki. Dowodem doręczenia jest wygenerowane Urzędowe Poświadczenie Przedłożenia. Platforma PUE została wyposażona w dodatkowe funkcjonalności, takie jak masowy import dokumentów w formie XML, pozwalający na wysłanie i pobranie wiele dokumentów (plików XML) jednocześnie oraz

seryjny export dokumentów, co przyczynia się do zwiększenia efektywności procesu pracy kancelarii. W zasadzie zapytania funkcjonują w formie elektronicznej, jedynie w wyjątkowych przypadkach dopuszczalna jest tradycyjna forma, odpowiedzi zakładu mogą być zaś generowane, wg wyboru komornika, w formie elektronicznej i importowane do systemu lub w formie papierowej i doręczane tradycyjną pocztą.

Podkreślenia wymaga, że elektroniczny obieg zapytań pomiędzy komornikiem a ZUS posłużył jako pomysł wprowadzenia jednego z rozwiązań mogącego mieć wpływ na poprawę skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych w tzw. pakiecie alimentacyjnym w przyjętym 4.4.2017 r. przez Radę Ministrów dokumencie o nazwie „Przegląd systemów wsparcia rodzin”³⁵. Jak wynika z uzasadnienia projektu, sku-

³⁵ Ustawa z 6.12.2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu poprawy skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, Dz.U. poz. 2432.

piono się „przede wszystkim na stworzeniu rozwiązań służących poprawie przepływu informacji między odpowiednimi służbami i instytucjami a komornikami sądowymi dotyczących dłużników alimentacyjnych, w tym informacji o podjęciu zatrudnienia przez tych ostatnich (...) oraz doprecyzowaniu przepisów, które pozwolą na elektroniczną wymianę informacji. Możliwe będzie dzięki temu sprawniejsze ustalenie podjęcia pracy zarobkowej przez dłużników alimentacyjnych”³⁶. Jedną z najważniejszych regulacji w kontekście omawianej tematyki było wprowadzenie środków polegających nie tylko na uzyskaniu przez komorników sądowych informacji o dochodach uzyskiwanych przez dłużników alimentacyjnych w oparciu o dane z ZUS, ale przede wszystkim na ich stałej, automatycznej aktualizacji. Cel został osiągnięty poprzez wprowadzenie elektronicznej wymiany informacji w trybie art. 761 KPC w zw. z art. 1068 KPC w sprawach alimentacyjnych. Zgodnie z art. 1086 § zd. pierwsze KPC, komornik obowiązany jest z urzędu przeprowadzić dochodzenie w celu ustalenia zarobków i stanu majątkowego dłużnika oraz jego miejsca zamieszkania. Stosownie § 2 ww. przepisu do dochodzenia powinno być przeprowadzone okresowo w odstępach nie dłuższych niż sześć miesięcy. Do czasu wprowadzenia omawianej regulacji, komornicy w sposób papierowy czy elektroniczny, za pośrednictwem platformy PUE ZUS składali każdorazowo wnioski o informacje o ubezpieczonym i płatniku składek ubezpieczonego, którym jest dłużnik, a odpowiedź była udzielana na każde zapytanie. W przypadku zaistnienia zmiany na koncie ubezpieczonego – dłużnika, po udzieleniu odpowiedzi przez organ rentowy na zapytanie sądowego organu egzekucyjnego, nie pozyskiwał on danych dotyczących majątku dłużnika.

Od 28.12.2019 r., w związku z aktualizacją ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych³⁷, zgodnie z art. 20 zakład, na wniosek złożony w postaci elektronicznej, udostępnia komornikowi sądowemu, w postaci elektronicznej, wykaz zawierający dane zgromadzone na koncie ubezpieczonego wskazanych przez niego ubezpieczonych, będących dłużnikami uchylającymi się od zobowiązań alimentacyjnych, obejmujące imię i nazwisko, numer PESEL, a w razie gdy nie nadano numeru PESEL – rodzaj, serię i numer dokumentu tożsamości, adres zameldowania, zamieszkania oraz do korespondencji, datę zgłoszenia do ubezpieczeń społecznych lub do ubezpieczenia zdrowotnego, datę wyrejestrowania z ubezpieczeń społecznych lub z ubezpieczenia zdrowotnego, kod tytułu ubezpieczenia, podstawę wymiaru składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe, ubezpieczenie chorobowe, ubezpieczenie wypadkowe oraz ubezpieczenie zdrowotne, kod świadczenia lub kod przerwy wraz z kwotą wypłaty tego świadczenia, ustalone prawo do emerytury lub renty oraz dane dotyczące płatnika składek – w celu sprawnej realizacji egzekucji świadczeń alimentacyjnych, w tym należności budżetu państwa z tytułu świadczeń wypłacanych w przypadku

bezskuteczności egzekucji alimentów prowadzonej przez komornika sądowego. W przypadku zmiany danych zakład, nie rzadziej niż raz w miesiącu, udostępnia komornikowi sądowemu w postaci elektronicznej zmienione dane. Ustawa nałożyła na komornika sądowego obowiązek bieżącego informowania zakładu, w postaci elektronicznej, o zaprzestaniu prowadzenia egzekucji świadczeń alimentacyjnych wobec ubezpieczonego, które to skutkuje zaprzestaniem przekazywania przez zakład danych informacyjnych. Komornik został również obowiązany do informowania zakładu, w postaci elektronicznej, nie rzadziej niż co sześć miesięcy, o dalszym prowadzeniu egzekucji świadczeń alimentacyjnych, brak informacji skutkuje zaś zaprzestaniem przekazywania przez zakład informacji o ubezpieczonym i płatniku składek. Elektroniczna wymiana informacji wraz z ich stałą aktualizacją pozwoli na natychmiastowe podjęcie przez komornika działań wobec dłużnika alimentacyjnego, w przypadku każdorazowego podjęcia przez niego legalnej pracy zarobkowej. Wystarczy, że raz komornik dokona zapytania o ubezpieczonego czy płatnika składek, a ZUS, w przypadku zaistnienia zmian na koncie ubezpieczonego, ma obowiązek aktualizować dane dotyczące dłużnika alimentacyjnego i przekazywać je komornikowi nie rzadziej niż raz na miesiąc. Wcześniejsza wymiana informacji skutkowała tym, że w momencie pozyskania przez komornika danej informacji o dłużniku alimentacyjnym informacja mogła okazać się nieaktualna³⁸.

Elektroniczna komunikacja z bankami i spółdzielczymi kasami

W ramach sądowego postępowania egzekucyjnego korespondencja z bankami i analogicznie ze spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi dotyczy egzekucji z wierzytelności z rachunku bankowego, prowadzonej na podstawie art. 889 i n. KPC oraz z składania wniosków w trybie art. 761 KPC w zakresie niezbędnym do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. W praktyce wnioski te w większości dotyczą zapytań o rachunki bankowe dłużnika, rzadziej o doręczenie historii rachunków bankowych. Z uprawnieniem organu egzekucyjnego sprzężony jest obowiązek banków i spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych wynikający bezpośrednio z art. 105 ust. 1 pkt 2 lit. I ustawy z 29.8.1997 r. – Prawo bankowe³⁹ i art. 9f ust. 1 pkt 15 ustawy 5.11.2009 r. o spółdzielczych kasach

³⁶ Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu poprawy skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, druk Nr 2987.

³⁷ T.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1009 ze zm.

³⁸ Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu poprawy skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych, druk Nr 2987.

³⁹ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 2439 ze zm.; dalej jako: PrBank.

oszczędnościowo-kredytowych⁴⁰, zgodnie z którymi bank ma obowiązek udzielenia informacji stanowiących tajemnicę bankową na żądanie komornika sądowego w zakresie rachunków bankowych lub pełnomocnictw do dysponowania rachunkami bankowymi, liczby tych rachunków lub pełnomocnictw, obrotów i stanów tych rachunków, z podaniem wpływów, obciążeń rachunków i ich tytułów oraz odpowiednio ich nadawców i odbiorców, w zakresie niezbędnym do prawidłowego prowadzenia postępowania egzekucyjnego, postępowania zabezpieczającego oraz wykonywania innych czynności wynikających z jego ustawowych zadań. Podobnie – spółdzielcze kasy mają obowiązek ujawnić dane na żądanie komornika sądowego w związku z toczącym się postępowaniem egzekucyjnym lub zabezpieczającym albo wykonywaniem postanowienia o zabezpieczeniu spadku lub ze sporządzaniem spisu inwentarza.

Zgodnie z wprowadzoną w ustawą z 10.7.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴¹, obsługa zajęć wierzytelności w bankach w Polsce odbywa się wyłącznie w formie elektronicznej. W myśl 893^{2a} KPC komornik doręcza pisma bankowi za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego, a bank wnosi pisma do komornika wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. Pierwotne regulacje nie obejmowały Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo-Kredytowych, co zostało zmienione ustawą z 11.9.2019 r. o zmianie ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 30.8.2020 r.⁴². Rozwiązanie powyższe spowodowało, iż doręczenie wszystkich pism w sądowych postępowaniach egzekucyjnych bankom oraz spółdzielczym kasom oszczędnościowo-kredytowym aktualnie odbywa się wyłącznie w formie elektronicznej. Podmioty te zostały zobligowane do korzystania z systemu teleinformatycznego obsługującego zajęcie wierzytelności z rachunku bankowego, a co się z tym wiąże, również do odbierania od komorników każdego innego wniosku i przysyłania każdej informacji zwrotnej za pomocą tego systemu. Zadanie utworzenia dedykowanego systemu teleinformatycznego do obsługi zajęć rachunków bankowych zostało na podstawie nowelizowanych przepisów art. 112c–112d PrBank nałożone na banki z wariantem przekazania obowiązku izbie rozliczeniowej i faktycznie realizowane jest za pośrednictwem wcześniej istniejącego, prowadzonego przez Krajową Izbę Rozliczeniową S.A. systemu Ognivo, które zostało rozszerzone o wymagane funkcjonalności i przystosowane do realizacji nowych obowiązków. W nadanie systemowi kolejnej użyteczności i pełne zintegrowanie go z programami informatycznymi obsługującymi kancelarie komornicze (KOMORNIK SQL-VAT/EAE i Kancelaria Komornika-VAT/EAE) zaangażowane zostały oprócz przedstawicieli banków i Komitetu ds. Jakości Usług Finansowych – Grupy Robo-

czej ds. Optymalizacji Procesu Zajęć Egzekucyjnych przy Związkach Banków Polskich, Ministerstwo Finansów – Departament Administracji Podatkowej, ZUS, Krajowa Izba Rozliczeniowa S.A., Krajowa Rada Komornicza i z jej ramienia Currenda Sp. z o.o.⁴³.

System Ognivo składa się z dedykowanych modułów, z których każdy odpowiada na konkretne potrzeby banków i instytucji współpracujących z nimi. Realizacja zajęć wierzytelności z rachunku bankowego w sądowym postępowaniu egzekucyjnym oraz zapytań organu egzekucyjnego to jedno z wielu funkcjonalności wymiany informacji pomiędzy wskazanymi ustawą, takimi jak np. banki, ZUS, Poczta Polska, urzędy skarbowe, izby celne, administracyjne organy egzekucyjne oraz sądy i prokuratury i inne podmioty zainteresowane. Komornicy korzystają oprócz obligacyjnego systemu teleinformatycznego do obsługi zajęć wierzytelności z rachunków bankowych, w zakresie zapytań w trybie art. 761 KPC z dedykowanego opcjonalnego modułu: Zapytania o rachunki bankowe dłużników w ramach utworzonej na podstawie art. 92bb PrBank centralnej informacji o rachunkach (Centralna Informacja). Pozwala to na odszukanie rachunków dłużnika czy innej osoby (np. zmarłego w ramach prowadzenia postępowania w zakresie zlecenia spisu inwentarza), w tym rachunków bankowych oraz imiennych rachunków członka SKOK. Rola Krajowej Izby Rozliczeniowej S.A. sprowadza się do roli operatora systemu Ognivo i bezpośrednio nie uczestniczy w wymianie informacji, nie ma dostępu do danych osób, których dotyczy zapytanie, co czyni platformę w pełni zaufaną i bezpieczną. Doręczenia odbywają się bezpośrednio z systemu informatycznego służącego do obsługi kancelarii komorniczych poprzez eksport dokumentów w formie schematu XML opatrzonego bezpiecznym podpisem elektronicznym do systemu teleinformatycznego Ognivo. Szablony pism opracowane zostały identycznie dla każdego komornika, aby proces obsługi dokumentów po stronie banków i organów egzekucyjnych odbywał się szybko i automatycznie. System posiada możliwość sprawdzania dłużników po numerach PESEL, NIP, REGON. Tak zautomatyzowany proces zapewnia natychmiastowe zajęcie rachunku. System pracuje na architekturze asynchronicznej, która umożliwia przesyłanie nawet miliona dokumentów dziennie⁴⁴. Krajowa Izba Rozliczeniowa cyklicznie przysyła do użytkowników aktualną listę banków komercyjnych, spółdzielczych i SKOK-ów

⁴⁰ T.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1844 ze zm.

⁴¹ Dz.U. poz. 1311.

⁴² Dz.U. poz. 2070.

⁴³ Ł. Czarnecki, Rozwiązania informatyczne wspierające działalność egzekucyjną komorników w Polsce, [w:] A. Marciniak (red.), Aktualne problemy egzekucji sądowej w Polsce i na Litwie, Zbiór studiów, Vytautas Nekrošius, Sopot 2017, s. 124; informacja KIR S.A. Elektroniczna zajęć z rachunku bankowego, <https://www.banki.kir.pl/ognivo/elektronizacja-zajec-wierzytelnosci-z-rachunku-bankowego/>

⁴⁴ Krajowa Rada Komornicza, Zmiany w postępowaniu egzekucyjnym, Wywiad z Prezesem KRK, <https://www.komornik.pl/?p=3409>.

wraz z informacją o numerach referencyjnych (GUID) uczestniczących w usłudze. Według stanu na 30.11.2021 r. w systemie uczestniczyło 507 banków i 20 SKOK-ów. System jest odpłatny, koszty wyszczególniono w tabeli Nr 2.

Tabela 2. Kształtowanie się kosztów w poszczególnych czynnościach dokonywanych metodą tradycyjną i elektroniczną

			Koszt jednego zapytania w PLN		Uwagi
			E-zapytanie	Tradycyjne/forma papierowa	
1	Zapytania w trybie art. 761 KPC	ZUS	39,72	45,94	
2		Urząd Skarbowy	35,00	45,00 – 2016 r.	aktualnie niemożliwe
3		OGNI-VO – rachunki bankowe	0,62 lub w przypadku posiadania abonamentu 0,00 (koszt w abonamencie)	Koszt przesyłki 4,32 – 2016 r. 6,10 – 2022 r.	dokonanie tradycyjnego zajęcia, zapytania; wyłącznie e-zajęcie e-zapytanie
4		OGNI-VO – rachunki bankowe	0,62		

Źródło: opracowanie własne na podstawie stawek kosztowych.

Zaprezentowane dane wskazują na spadek kosztów zapytań kierowanych przez sądowy organ egzekucyjny w trybie art. 761 KPC. Należy przy tym podkreślić, że w przypadku zapytań dotyczących rachunków bankowych dłużnika spadek ten jest znaczny. Koszt zapytania kierowanego elektronicznie stanowi bowiem tylko 14,36% kosztu zapytania kierowanego w formie papierowej w 2016 r. Podobnie jest z kosztami zapytań kierowanymi do ZUS – zapytanie w formie elektronicznej jest tańsze o 13,5% kosztu zapytania w wersji papierowej.

Wprowadzenie informatyzacji postępowania egzekucyjnego, a w konsekwencji zmniejszenie kosztów zapytania kierowanego przez komorników sądowych w trybie art. 761 KPC, w szczególności tych dotyczących rachunków bankowych, znalazło swoje odzwierciedlenie w liczbie dokonanych następnie czynności egzekucyjnych i wysokości wyegzekwowanych należności, co prezentuje tabela Nr 3. Wzrosła też kwotowa

skuteczność egzekucji z rachunku bankowego już w 2017 r. o 457 713 308,00 zł w porównaniu z 2016 r. Skuteczność utrzymuje się na podobnym poziomie w latach 2018–2021.

Tabela 3. Liczba kierowanych do komorników sądowych spraw, dokonanych czynności z rachunku bankowego oraz wysokość wyegzekwowanych tym sposobem należności w latach 2015–2021

Rok	Wpływ spraw (szt.)	Liczba dokonanych czynności z rachunku bankowego	Wysokość wyegzekwowanych kwot z rachunku bankowego w PLN
2015	4 003 805	6 032 884	1 123 844 683,00
2016	4 445 528	5 319 421	1 127 532 731,00
2017	4 948 594	9 242 645	1 580 246 536,00
2018	4 993 819	9 730 711	1 472 457 675,00
2019	4 816 742	9 177 185	1 483 610 137,00
2020	4 774 821	9 632 169	1 501 456 435,00
2021	5 176 597	9 817 857	1 691 658 684,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości zawartych w sprawozdaniu MS-Kom23.

W pierwszej kolejności zauważyć należy, że w prezentowanym okresie liczba spraw kierowanych do wszystkich kancelarii komorniczych w Polsce kształtowała się na podobnym poziomie. Nie spadła ona poniżej 4 milionów, ale i nie przekroczyła także granicy 5 milionów. Tendencja ta nie znajduje już swojego odzwierciedlenia w liczbie dokonanych czynności z rachunku bankowego. Zauważalny jest bowiem znaczny ich wzrost w 2017 r., o ponad połowę w stosunku lat poprzednich. Jest to niewątpliwie pozytywny skutek wprowadzonych zmian dotyczących elektronicznej postępowania egzekucyjnego. Co ważne, liczba czynności dotyczących rachunku bankowego znalazła swoje odbicie w wysokości wyegzekwowanych należności. Wprawdzie wysokość wyegzekwowanych kwot nie rosła w tempie tak imponującym, jak w przypadku liczby dokonanych czynności, niemniej wzrost w tym segmencie jest zauważalny i wymagający odnotowania.

Podsumowanie

Przedstawiona charakterystyka elektronicznego biura podawczego pomiędzy komornikiem a administracyjnymi organami egzekucyjnymi i organami podatkowymi oraz e-komunikacji w postępowaniu egzekucyjnym przy zajęciu rachunku bankowego i składanych przez komornika wnioskach pozwala sformułować pewne konkluzje i postulaty.

Od 2016 r. w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego uregulowana została pełna informatyzacja komunikacji pomiędzy komornikiem z administracyjnymi organami

egzekucyjnymi oraz organami podatkowymi za pośrednictwem systemu teleinformatycznego albo z użyciem środków komunikacji elektronicznej. Komunikacja ta dotyczy zajęć wierzytelności, wniosków dokonywanych w trybie art. 761 KPC oraz przypadku zbiegów egzekucji w sądowym i administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym. Wprowadzone zostało elektroniczne zajęcie rachunku bankowego, a w konsekwencji czego elektroniczny obieg dokumentów między bankami i spółdzielczymi kasami. Ustawodawca przyjął funkcjonowanie systemu teleinformatycznego do obsługi postępowania oraz równocześnie systemów dedykowanych do obsługi niektórych czynności egzekucyjnych. Kompleksowy system nie został wytworzony – aktualnie rozwiązanie oparte jest na drugim rozwiązaniu. Dedykowane systemy ePUAP i PUE początkowo nie były w pełni zintegrowane z programem do obsługi kancelarii komorniczych – aktualna integracja znacznie usprawnia dokonywanie czynności egzekucyjnych.

Niewytworzenie kompleksowego systemu teleinformatycznego do obsługi postępowania egzekucyjnego dające pełną informatyzację w zakresie komunikacji ze stronami postępowania, z uczestnikami oraz sądami, prowadzenia i udostępniania elektronicznych akt egzekucyjnych jest z punktu widzenia organu egzekucyjnego odczuwalne i uniemożliwia pełne założenie realizacji celów związanych z informatyzacją postępowania cywilnego.

Biorąc pod uwagę wskazany w pierwszej części niniejszego opracowania cel wdrażanej informatyzacji postępowania egzekucyjnego, jakim jest oszczędność kosztów, poprawa efektywności pracy sądów/komorników oraz przyczynienie się do zwiększenia ich skuteczności i zoptymalizowania czasu pracy, należy wskazać, iż:

1) Zmiany przyczyniły się do zwiększenia szybkości egzekucji w zakresie czasu dokonywania zajęć z rachunku ban-

kowego i z wierzytelności, ponieważ skutek czynności następuje niezwłocznie po dokonaniu elektronicznego zajęcia – z chwilą umieszczenia pisma w skrzynce nadawczej trzeciodłużnika. Jednocześnie zostały zachowane gwarancje procesowe stron i uczestników;

- 2) Elektroniczacja analizowanych czynności egzekucyjnych spowodowała również obniżenie wydatków poszczególnych czynności (koszty zapytań, zajęć rachunku bankowego i wierzytelności) i w konsekwencji kosztów postępowania dla stron oraz organów egzekucyjnych. Wzrosła też kwotowa skuteczność egzekucji z rachunku bankowego;
- 3) Elektroniczacja zapytań i zajęć przyczyniła się do znacznego zwiększenia ilości dokonywanych czynności egzekucyjnych. Po wprowadzeniu w 2016 r. elektronicznych zajęć rachunków bankowych niemal dwukrotnie wzrosła w latach następnych ilość dokonanych czynności, przy relatywnie stałym wpływie spraw egzekucyjnych. System Ognivo jest przystosowany do obsługi nawet miliona dokumentów elektronicznych dziennie;
- 4) Poprzez zintegrowanie systemów teleinformatycznych z programami służącymi do obsługi kancelarii komorniczej stworzona została możliwość zoptymalizowania procesów pracy w kancelariach komorniczych i w dalszej perspektywie obniżenie kosztów działalności komornika;
- 5) Elektroniczacja postępowania egzekucyjnego winna być pogłębianą poprzez aktualnie istniejące rozwiązania w zakresie systemów teleinformatycznych – ePUAP, PUE oraz Ognivo. Zasadne byłoby wprowadzenie pełnej elektroniczacji zajęć z innych sposobów egzekucji, egzekucji z wynagrodzenia za pracę, w przypadku gdy bank, SKOK czy administracyjny organ egzekucyjny jest pracodawcą, oraz elektronicznych zajęć emerytur czy rent.

Słowa kluczowe: informatyzacja postępowania egzekucyjnego, elektroniczne biuro podawcze, system teleinformatyczny, e-zajęcie rachunku bankowego, czynności elektroniczne.

Chosen aspects of computerization of enforcement proceedings. Electronic communication of court enforcement authorities with administrative enforcement and tax authorities and banks

The aim of this article is to justify the purpose and usefulness of creating in 2016, at the second stage of computerization, enforcement proceedings (the electronic application system between bailiffs and administrative enforcement authorities, tax authorities and e-communication with banks in the context of meeting the objectives) in order to increase the effectiveness and speed of enforcement proceedings and optimization of work processes in a bailiff's office.

Keywords: informatization of enforcement proceedings, electronic application system, teleinformation system, e-attachment of bank account, electronic actions.

Ochrona konsumenta zawierającego umowy elektroniczne

Martyna Sobczak¹

Mając na uwadze liczbę osób korzystających z możliwości Internetu, jego inkluzyny charakter, a także szybko rozwijające się techniki elektronicznej komunikacji, ustawodawca nie tylko wyróżnił specyficzną kategorię umów elektronicznych, ale także wprowadził stosowne mechanizmy ochronne adresowane do słabszej strony umów, jaką jest konsument. Nałożenie na przedsiębiorcę licznych obowiązków informacyjnych i tym samym położenie nacisku na transparentność dokonywanych działań, zarówno na etapie przedkontraktowym, jak i w treści samej umowy, a ponadto wprowadzenie regulacji dotyczących niedozwolonych klauzul umownych, spowodowało, iż konsument został wyposażony w narzędzia umożliwiające dostateczne rozpoznanie rynku, a także podmiotów na nim występujących, co pozytywnie wpływa nie tylko na relacje pomiędzy stronami umowy i szeroko rozumiane dobre praktyki rynkowe, ale także na podejmowanie przez konsumenta świadomych decyzji przy nabywaniu oferowanych towarów i usług. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja aktualnych rozwiązań prawnych w zakresie ochrony konsumenta, który zawiera umowy elektronicznie.

Uwagi wstępne

Z każdym kolejnym rokiem Internet staje się coraz popularniejszym narzędziem szeroko rozumianego codziennego życia. Dobitnie świadczą o tym dane zawarte w raporcie „Digital 2021”, który został opracowany przez We Are Social i Hottsuite. W Polsce żyje prawie 38 milionów ludzi, niemal 32 miliony korzysta zaś z Internetu, co stanowi 84,5% populacji kraju². Liczba korzystających z możliwości Internetu i tym samym szybko rozwijające się techniki elektronicznej komunikacji stały się asumptem do wyróżnienia i opisana nowej kategorii umów elektronicznych. W procesie zawierania umów elektronicznych Internet staje się środkiem komunikowania oraz przesyłania oświadczeń woli pomiędzy stronami zawieranej umowy³. Cechą charakterystyczną umów elektronicznych jest zatem brak wspólności czasu i obecności obu stron podczas zawierania umowy⁴. Umowy elektroniczne mogą być zawierane online, ale wykonywane offline bądź też zawierane i wykonywane online⁵. Z punktu widzenia prawa istotne jest również to, jak należy kwalifikować strony umowy, tj. czy umowa elektroniczna zawierana jest pomiędzy konsumentami, pomiędzy przedsiębiorcami czy też stronami umowy jest zarówno konsument, jak i przedsiębiorca⁶.

Definicja pojęcia konsumenta

W celu zdefiniowania pojęcia „konsument” należy odnieść się do przepisów ukonstytuowanych na gruncie Kodeksu cywilnego. W art. 22¹ KC ustawodawca podkreślił, iż konsumentem jest osoba fizyczna, która dokonuje z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Zatem aby daną stronę umowy elektronicznej zakwalifikować jako konsumenta, w pierwszej kolejności należy dokonać oceny, czy:

- dana strona umowy jest osobą fizyczną,
- dokonuje czynności prawnej,
- adresatem oświadczenia woli jest przedsiębiorca,
- przedmiot dokonywanej czynności pozostaje bez związku z działalnością gospodarczą lub zawodową tej osoby⁷.

Kwalifikacja konsumenta nie będzie zaś przysługiwać tak osobom prawnym, jak i jednostkom organizacyjnym niebędącym osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Dokonując natomiast interpretacji pojęcia „czynność prawna”, należy przywołać stanowisko dominujące w polskiej nauce prawa, w myśl którego na czynność prawną składa się co najmniej oświadczenie woli nakierowane na wywołanie określonych skutków prawnych w postaci ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku cywilnoprawnego⁸. Zatem *a contrario* należy uznać, iż podejmowane przez osoby fizyczne działania, których elementem nie jest oświadczenie woli, nie będą zakwalifikowane jako umowy zawierane przez konsumenta⁹. Ustawowa definicja konsumenta znajduje również zastosowanie do jednostronnych czynności prawnych¹⁰. Co istotne, status osoby fizycznej jako konsumenten-

¹ Autorka jest absolwentem Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. ORCID: 0000-0002-8200-6902.

² Digital in Poland: All the Statistics You Need in 2021 – DataReportal – Global Digital Insights.

³ P. Podrecki, Prawo Internetu, Warszawa 2004, s. 40.

⁴ W. Kilian, [w:] J. Golażyński (red.), Prawne i ekonomiczne aspekty komunikacji elektronicznej, Warszawa 2003, s. 221.

⁵ J. Golażyński, Sporządzanie umów elektronicznych. Komentarz praktyczny, wzory umów, orzecznictwo, Warszawa 2017, s. XIII.

⁶ Ibidem.

⁷ M. Gutowski, Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–352, Legalis/el. 2021.

⁸ Z. Radwański, [w:] A. Olejniczak, Z. Radwański (red.), System Prawa Prywatnego, podane za: K. Osajda [w:], K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Legalis/el. 2021.

⁹ K. Osajda, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks..., Legalis/el. 2021.

¹⁰ Ibidem.

ta powinien być oceniany właśnie na chwilę dokonywania czynności prawnej¹¹. Zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej lub zawodowej nie oznacza, że osoba fizyczna powinna być uważana za konsumenta, gdy w chwili dokonywania czynności prawnej statusu takiego nie miała¹². Odnosząc się do kolejnej przesłanki zawartej w ustawowej definicji konsumenta, podkreślić należy, iż przedsiębiorca, z którym osoba fizyczna dokonuje czynności prawnej, musi być definiowany zgodnie z art. 43¹ KC, tj. musi prowadzić we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Bez znaczenia jest natomiast, czy jest to osoba fizyczna, prawna czy jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną¹³. Ostatnią przesłanką pozwalającą na zakwalifikowanie danej strony umowy jako konsumenta jest brak bezpośredniego związku czynności prawnej tej osoby z działalnością gospodarczą lub zawodową. Wyrażnego podkreślenia wymaga jednak fakt, iż dla ustalenia statusu konsumenta znaczenie ma brak bezpośredniego związku czynności z działalnością gospodarczą lub zawodową, nie zaś prowadzenie działalności w ogóle¹⁴. Istnienie pośredniego związku nie wyklucza zatem uznania danej osoby za konsumenta¹⁵. W praktyce stwierdzenie braku bezpośredniego związku czynności prawnej z działalnością gospodarczą lub zawodową napotyka wiele trudności, w związku z czym przedstawiciele doktryny zaproponowali, aby badając ww. związek, odnosić się do stwierdzenia, czy dokonywana czynność prawna jest typowa ze względu na rodzaj prowadzonej przez daną stronę umowy działalności¹⁶. Ponadto w doktrynie wskazuje się, iż oceniając pozycję danej osoby w stosunku cywilnoprawnym, należy odnieść się do kryteriów obiektywnych, tj. typu i rodzaju czynności prawnej, przedmiotu tej czynności, charakteru, ilości, przeznaczenia nabytego towaru oraz okoliczności towarzyszących transakcji, a także kryteriów subiektywnych, a więc woli stron oraz celu w zawarciu danej umowy¹⁷. Natomiast w wyroku z 23.8.2011 r. SA w Warszawie wskazał na kontrowersyjny charakter zagadnienia kwalifikowania do grona przedsiębiorców osób wykonujących tzw. wolne zawody, jednocześnie podkreślając, iż faktycznie czynność prawna podjęta przez przedstawiciela wolnego zawodu (adwokata, radcę prawnego, notariusza) dokonana w bezpośrednim związku z działalnością zawodową nie będzie kwalifikowana jako podjęta przez konsumenta¹⁸. Co istotne, w orzecznictwie TS wypracowano wzorzec konsumenta, który jest właściwie poinformowany, dostatecznie uważny i rozsądny, co uzasadnia nałożenie na niego powinności wykazania aktywności i dbałości o własne interesy¹⁹. Wzorzec konsumenta rozsądnego, który dba o własne interesy, został również odzwierciedlony w wyroku SN z 13.6.2012 r.²⁰. Mimo wypracowania ww. wzorca w orzecznictwie podkreśla się jednak, iż znacznie silniejsza pozycja ekonomiczna oraz społeczna i organizacyjna przedsiębiorcy wymaga zapewnienia konsumentowi równorzędności mate-

rialnej, rzeczywistej, dającej mu niezbędne „wyprzedzenie” (handicap) w relacjach z przedsiębiorcą²¹. Takie stanowisko motywowane jest natomiast obowiązkiem art. 76 Konstytucji RP, z którego to wynika obowiązek władz publicznych ochrony konsumentów, m.in. przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi²².

Ochrona konsumenta na gruncie przepisów o prawach konsumenta

Odnosząc się do zagadnienia dotyczącego ochrony konsumenta zawierającego umowy elektroniczne, w pierwszej kolejności, konkretnych uregulowań prawnych, należy poszukiwać w ustawie z 30.5.2014 r. o prawach konsumenta²³. W związku z tym, że cechą charakterystyczną umów elektronicznych jest brak wspólności czasu i obecności obu stron podczas zawierania umowy, umowy elektroniczne można interpretować jako umowy zawierane na odległość. Zgodnie z definicją przyjętą na gruncie ww. ustawy umowa zawarta na odległość jest taką umową, którą zawiera konsument w ramach zorganizowanego systemu zawierania umów na odległość, bez jednoczesnej fizycznej obecności stron, z wyłącznym wykorzystaniem jednego lub większej liczby środków porozumiewania się na odległość do chwili zawarcia umowy łącznie. Zatem aby zakwalifikować daną umowę jako umowę zawieraną na odległość, łącznie muszą wystąpić cztery cechy:

- dana umowa musi zostać zawarta pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą,
- brak jest jednoczesnej obecności stron,
- do zawarcia umowy strony wykorzystują jedną lub większą ilość środków porozumiewania się na odległość,
- przedsiębiorca będący stroną umowy działa w sposób zorganizowany²⁴.

¹¹ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 9.2.2012 r., V ACA 96/12, Legalis.

¹² *Ibidem*.

¹³ R. Strugała, [w:] E. Gniewka, P. Machnikowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Legalis/el. 2021.

¹⁴ K. Osajda, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks..., Legalis/el. 2021.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ S. Koraluk, [w:], J. Strzebińczak, E. Gniewek (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, podane za: K. Osajda, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), Kodeks..., Legalis/el. 2021.

¹⁷ J. Gołaczyński, Sporządzanie umów elektronicznych. Komentarz praktyczny, wzory umów, orzecznictwo, Warszawa 2017, s. 87.

¹⁸ VI Aca 262/11, Legalis.

¹⁹ M. Gutowski, Kodeks cywilny. Komentarz do art. 1–352, Legalis/el. 2021.

²⁰ II CSK 515/11, Legalis.

²¹ Zob. wyrok SA w Warszawie z 28.4.2015 r., VI ACA 775/14, Legalis.

²² *Ibidem*.

²³ T.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 287 ze zm.; dalej jako: PrKonsU.

²⁴ J. Gołaczyński, Sporządzanie..., s. 91.

Samo wykorzystanie środka porozumiewania się na odległość nie jest jednak wystarczające do zakwalifikowania danej umowy jako zawartej na odległość²⁵. W sytuacji gdy strony zawierają umowę za pośrednictwem środków porozumienia się na odległość, jednakże znajdują się fizycznie w tym samym miejscu w momencie zawierania umowy, nie można przyjąć, iż umowa została zawarta na odległość²⁶. W literaturze podnosi się również, iż jednoczesną fizyczną obecność stron umowy w tym samym czasie bez świadomości tego faktu można uznać za spełnienie przesłanki braku jednoczesnej fizycznej obecności stron, o której ustawodawca stanowi w art. 2 pkt 1 PrKonsU²⁷. Natomiast nie ma znaczenia, czy strony używają różnych środków porozumiewania się na odległość bądź też czy zmieniają ww. środki w procesie zawierania umowy, jak również sposób zawarcia umowy, a więc m.in. czy umowa została zawarta poprzez ofertę czy też negocjację²⁸. *B. Kaczmarek-Templin* broni również tezy, że za umowę zawieraną na odległość należy uznać taką umowę, której warunki były negocjowane przy jednoczesnej fizycznej obecności stron, ale zawarcie umowy nastąpiło z wykorzystaniem środków porozumiewania się na odległość.

Próbując natomiast zinterpretować zakres pojęciowy środków porozumiewania się na odległość, należy odnieść się do podziału zaproponowanego przez *E. Łętowską*, która wskazuje na trzy kategorie środków porozumiewania się na odległość, tj. media drukowane (np. formularze, listy seryjne, katalogi reklamowe) oraz środki komunikacji telefonicznej (np. telefon, telefaks), środki komunikacji radiowej i telewizyjnej (radio, telewizja, videotekst), a także Internet, w tym poczta elektroniczna²⁹. Warto podkreślić również, iż poza kategorią umów zawieranych na odległość pozostaje okazjonalne zawieranie umów, a więc umowy zawierane na odległość, ale przy braku zorganizowanego po stronie przedsiębiorcy takiego sposobu zawierania umów³⁰. Ustawodawca wymienia również wiele umów, które wyłączone są spod regulacji ustawy o prawach konsumenta, wskazując m.in. na umowy dotyczące gier hazardowych, przewozu osób czy też dotyczących usług socjalnych, mieszkań socjalnych, opieki nad dziećmi, wsparcia dla rodzin i osób znajdujących się stale lub czasowo w potrzebie, w tym opieki długoterminowej.

Ochrona konsumenta zawierającego umowy elektroniczne zaproponowana przez ustawodawcę opiera się głównie na obowiązkach informacyjnych przedsiębiorcy. Celem obowiązków informacyjnych nałożonych na przedsiębiorcę jest prewencyjna ochrona konsumenta oraz zapobieżenie nieprawidłowemu czy nieświadomemu zawarciu umowy przez konsumenta³¹. Przedsiębiorca przede wszystkim jest zobowiązany do uzyskania zgody konsumenta na wszelkie dodatkowe płatności, jak również niepobieranie od konsumenta, który kontaktuje się z przedsiębiorcą w sprawach zawartej umowy, korzystając z przeznaczonego przez przedsiębiorcę do tego celu numeru telefonu, opłat wyższych niż za zwy-

kłe połączenie telefoniczne³². Niniejsze obowiązki powinny być spełniane w przypadku zawierania wszystkich umów konsumenckich. Natomiast dodatkowe obowiązki informacyjne zostały ukonstytuowane na gruncie art. 12 PrKonsU. Formułując katalog informacji, które muszą zostać udzielone konsumentowi, ustawodawca określa jedynie ich minimalny charakter, pozostawiając przedsiębiorcy możliwość rozszerzenia zaproponowanego katalogu obowiązków. Ponadto ustawodawca kładzie nacisk na jasne i zrozumiałe przekazywanie informacji konsumentowi. W literaturze wskazuje się, iż wymóg transparentności oznacza przekazywanie informacji w sposób czytelny, a więc informacje muszą zostać przekazane za pomocą odpowiedniego języka. Przekazywane informacje powinny być w taki sposób zredagowane, aby forma, w której są podawane, była przystępna³³. Powyższe potwierdza SIKIK w wyroku z 22.7.2009 r., zgodnie z którym: „Informacje udzielone konsumentowi powinny być wyraźne i bezpośrednie, gdyż dzięki temu konsument ma możliwość dokonania świadomej decyzji przy nabywaniu towarów i usług. Niedostarczenie konsumentowi istotnych informacji o oferowanym produkcie lub usłudze prowadzi do wypaczenia ich decyzji rynkowych”³⁴. Podając obowiązkowe informacje, przedsiębiorca musi również uwzględnić potrzeby szczególnie wrażliwych konsumentów wynikające m.in. z niepełnosprawności, wieku, braku wykształcenia czy też mniejszego stopnia zaradności życiowej³⁵. *G. Bar* podkreśla jednak, iż obowiązkiem przedsiębiorcy jest zapewnienie konsumentom warunków do zapoznania się z przekazanymi informacjami, nie ma natomiast znaczenia, czy konsument faktycznie się z nimi zapozna. Odnosząc się do sposobu przekazywania informacji, w zakresie umów zawieranych na odległość, przedsiębiorca winien użyć takiej metody, która odpowiada rodzajowi użytego środka porozumiewania się na odległość. Obowiązek informacyjny musi zostać spełniony przez przedsiębiorcę najpóźniej w chwili wyrażenia przez konsumenta woli związania się umową.

Formułując katalog danych, które przedsiębiorca obowiązany jest przekazać konsumentowi, ustawodawca rozpoczyna ich wyliczenie od nałożenia na przedsiębiorcę powinno-

²⁵ *B. Kaczmarek-Templin*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach konsumenta. Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 11.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *E. Łętowska*, *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 1999, s. 733–734.

³⁰ *B. Kaczmarek-Templin*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 13.

³¹ *J. Gołaczyński*, *Sporządzanie...*, s. 95.

³² *B. Bar*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 96.

³³ *Ibidem*.

³⁴ XVII Ama 26/09, *Legalis*.

³⁵ *Ibidem*.

ści przekazania informacji o głównych cechach świadczenia z uwzględnieniem przedmiotu świadczenia oraz sposobu porozumiewania się z konsumentem. Prawidłowe oznaczenie przedmiotu świadczenia dotyczy zarówno wskazania cech danego przedmiotu, jak i określeniu sposobu uzyskania do niego dostępu³⁶. Istotą wprowadzenia do katalogu danych ww. informacji jest fakt, iż konsument musi posiadać wiedzę o przedmiocie umowy oraz jakie są istotne cechy świadczenia, które wpływają na sposób korzystania z niego³⁷. W konsekwencji takie uregulowanie wpływa na możliwość podejmowania przez konsumenta świadomych i racjonalnych decyzji. *J. Gołaczyński* podkreśla również, że w przypadku wystąpienia świadczenia polegającego na wykonaniu pewnej usługi, określając przedmiot, przedsiębiorca ma obowiązek dokładnie wskazać, na czym owo świadczenie z jego strony ma polegać³⁸.

Kolejnym rodzajem obowiązkowych informacji są te, które dotyczą danych identyfikujących przedsiębiorcę, tj. dane o firmie, organie, który zarejestrował działalność gospodarczą, a także numerze, pod którym został zarejestrowany, adres przedsiębiorcy, adres poczty elektronicznej, numer telefonu oraz faksu, jeżeli są dostępne, jak również adres, pod którym konsument może składać reklamacje. Przedsiębiorca ma obowiązek posługiwać się w obrocie prawnym i gospodarczym numerem identyfikacji podatkowej (NIP) oraz numerem rejestracji w KRS. Celem przekazania ww. danych jest zatem możliwość uzyskania przez konsumenta wiedzy, z jakim dokładnie podmiotem zawiera umowę, a nadto umożliwienie konsumentowi szybkiego kontaktu z przedsiębiorcą, zarówno drogą elektroniczną, jak i w sposób tradycyjny³⁹.

Ustawodawca nakazuje również przedsiębiorcy, aby poinformował konsumenta o cenie lub wynagrodzeniu. W zakres ww. informacji wchodzi wszystkie składniki ceny lub wynagrodzenia, co w konsekwencji oznacza, iż przedsiębiorca powinien wskazać kwotę należną jemu samemu, kwotę podatku, opłat za transport, kwotę opłat za dostarczenie towaru, usługi pocztowe, jak również inne koszty, które poniósł⁴⁰. W przypadku niemożności określenia wysokości ww. kosztów konsument musi zostać poinformowany o obowiązku ich uiszczenia⁴¹. W razie zawarcia natomiast umowy na czas nieoznaczony lub umowy obejmującej prenumeratę przedsiębiorca ma obowiązek podania łącznej ceny lub wynagrodzenia obejmującego wszystkie płatności za okres rozliczeniowy, a gdy umowa przewiduje stałą stawkę – także łącznych miesięcznych płatności. Obowiązek informacyjny spoczywa na przedsiębiorcy, także w przypadku gdy koszty korzystania ze środka porozumiewania się na odległość w celu zawarcia umowy są wyższe niż stosowane zwykle za korzystanie z tego środka porozumiewania się. Pojęcia środków zwykle stosowanych należy odnosić do cen lub wynagrodzenia rynkowego. Przedsiębiorca nie może również zaniechać poinformowania konsumenta o sposobie i terminie zapłaty, sposobie i terminie spełnienia świadczenia, jak również procedurze

rozpatrywania reklamacji. W praktyce wykorzystywane są różne formy zapłaty, które zależą od uznania przedsiębiorcy. Konsument może dokonać zapłaty m.in. w formie bezgotówkowej, jak również przy wykorzystaniu wciąż popularnej formy, tj. płatności za pobraniem. To właśnie przedsiębiorca określa katalog możliwych form płatności, mając na uwadze oczekiwania i komfort konsumenta. Termin zapłaty może zostać natomiast oznaczony w dniach, tygodniach, miesiącach, poprzez wskazanie konkretnej daty kalendarzowej bądź też w sposób opisowy. Z kolei spełnienie świadczenia zamówionego przez konsumenta, które może mieć charakter jednorazowy lub też ciągły, odbywa się jednorazowo, częściami bądź też okresowo⁴². Istnieje możliwość spełnienia świadczenia przez samego przedsiębiorcę bądź też osoby trzecie posługujące przy prowadzeniu działalności gospodarczej⁴³. Ponadto sposób spełnienia świadczenia określany jest również przez miejsce jego spełnienia. Informacje o procedurze reklamacyjnej obejmują natomiast miejsce składania reklamacji, sposób składania reklamacji, sposób dostarczania towaru do miejsca wskazanego przez przedsiębiorcę wraz ze wskazaniem kosztów dostarczenia towaru, dane, które powinny zostać wskazane przez konsumenta w procedurze reklamacyjnej, jak również wskazanie terminu i sposobu rozpatrywania zgłoszeń reklamacyjnych przez przedsiębiorcę, a także procedurę uzupełniania ewentualnych jego braków⁴⁴.

Przedsiębiorca ma również prawny obowiązek udzielenia konsumentowi informacji o sposobie i terminie wykonania prawa do odstąpienia od umowy, kosztach zwrotu rzeczy w przypadku odstąpienia od umowy, które ponosi konsument w odniesieniu do umów zawieranych na odległość – kosztach zwrotu rzeczy, jeżeli ze względu na swój charakter rzeczy te nie mogą zostać w zwykłym trybie odesłane pocztą, a także braku prawa odstąpienia od umowy na podstawie art. 38 PrKonsU. Konsument może zatem odstąpić od umowy elektronicznej, którą zawarł w terminie 14 dni bez podawania przyczyny i ponoszenia kosztów. W tym zakresie możliwe jest skorzystanie z gotowego wzorca odstąpienia od umowy, jednakże dla skutecznego wykonania przysługującego prawa, wystarczy, aby konsument wyraził swoją wolę w ustawowym terminie. Z ogólnych zasad wykonywania zobowiązań wynika natomiast obowiązek przedsiębiorcy dostarczenia rzeczy wolnej od wad, a więc odpowiadającej umowie stron oraz

³⁶ *J. Gołaczyński*, *Sporządzanie...*, s. 101.

³⁷ *G. Bar*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 99.

³⁸ *J. Gołaczyński*, *Sporządzanie...*, s. 101.

³⁹ *G. Bar*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 99.

⁴⁰ *J. Gołaczyński*, *Sporządzanie...*, s. 103.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *G. Bar*, [w:] *B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek* (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 101.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

poinformowania o tym konsumenta. Obowiązek informacyjny przedsiębiorcy to również konieczność przekazania informacji drugiej stronie umowy o gwarancji lub usługach posprzedażowych, jeżeli na zakupiony towar ma być udzielona gwarancja bądź też oferowane są tzw. usług posprzedażowe, które to informacje obejmują wiadomości o odpowiedzialności gwaranta, uprawnieniach przysługujących konsumentowi i sposobie ich realizacji⁴⁵.

Ustawodawca nakazuje także, aby przedsiębiorca poinformował konsumenta o kodeksie dobrych praktyk, a więc o zbiorze zasad postępowania, a w szczególności norm etycznych i zawodowych przedsiębiorców, którzy zobowiązali się do ich przestrzegania w odniesieniu do jednej lub większej ilości praktyk rynkowych, czasie trwania umowy i jej wypowiedzenia, minimalnym czasie trwania zobowiązań konsumenta wynikających z umowy, kaucji lub innych gwarancji finansowych, a także treściach cyfrowych i technicznych środkach ich ochrony, tj. o funkcjonalności treści cyfrowych oraz interoperacyjności tych treści ze sprzętem komputerowym i oprogramowaniem. Ponadto przedsiębiorca ma obowiązek poinformować konsumenta o pozasądowych sposobach rozstrzygnięcia sporu, a więc tzw. alternatywnych metodach rozwiązania sporów w sprawach konsumenckich. W ramach pozasądowych sposobów rozstrzygania sporu znaczenie mogą mieć również sposoby rozstrzygania sporów online, za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej, który to sposób funkcjonuje jako europejska platforma ORD mająca ułatwiać niezależne, bezstronne, przejrzyste, szybkie i sprawiedliwie rozwiązanie sporu przez Internet pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą. Co istotne, jeżeli umowa jest zawierana w imieniu innego przedsiębiorcy, należy podać dane umożliwiające identyfikację przedsiębiorcy, tj. dane o firmie, organie, który zarejestrował działalność gospodarczą, a także numerze, pod którym został zarejestrowany, adres przedsiębiorcy, adres poczty elektronicznej, numer telefonu oraz faksu, jeżeli są dostępne, jak również adres, pod którym konsument może składać reklamacje.

Niewykonanie obowiązków informacyjnych pociąga za sobą utratę przez przedsiębiorcę części jego uprawnień, ewentualnie poszerzenia uprawnień konsumenta⁴⁶. W sytuacji gdy przedsiębiorca nie spełni obowiązków informacyjnych dotyczących opłat dodatkowych lub innych kosztów, jak też kosztów zwrotu rzeczy, konsument nie może ponosić tych opłat i kosztów. Jeżeli konsument nie został poinformowany przez przedsiębiorcę o prawie odstąpienia od umowy, prawo to wygasa po upływie 12 miesięcy od dnia upływu 14-dniowego terminu. Brak wypełnienia nałożonych obowiązków wpływa również na ewentualną odpowiedzialność konsumenta za zmniejszenie wartości rzeczy będące wynikiem korzystania z niej w sposób wykraczający poza konieczny do stwierdzenia charakteru, cech i funkcjonowania rzeczy, chyba że przedsiębiorca nie poinformował konsumenta o prawie odstąpienia

od umowy. Ponadto zaniechanie wykonania obowiązków może zostać uznane za nieuczciwą praktykę rynkową, naruszającą zbiorowe interesy konsumentów, delikt przedsiębiorcy bądź może zostać uznane za wykroczenie zagrożone karą grzywny.

Szczególną regulacją, która znajduje zastosowanie w umowach elektronicznych nakładających na konsumenta obowiązek zapłaty, jest konieczność udzielenia przez przedsiębiorcę, w jasny i widoczny sposób, bezpośrednio przed złożeniem zamówienia, informacji o głównych cechach świadczenia z uwzględnieniem przedmiotu świadczenia oraz sposobu porozumiewania się z konsumentem, łącznej cenie lub wynagrodzeniu za świadczenie wraz z podatkami, a gdy charakter przedmiotu świadczenia nie pozwala, rozsądnie oceniając, na wcześniejsze obliczenie ich wysokości – sposobie, w jaki będą one obliczane, a także opłatach za transport, dostarczenie, usługi pocztowe oraz innych kosztach, a gdy nie można ustalić wysokości tych opłat – o obowiązku ich uiszczenia (w razie zawarcia umowy na czas nieoznaczony lub umowy obejmującej prenumeratę przedsiębiorca ma obowiązek podania łącznej ceny lub wynagrodzenia obejmującego wszystkie płatności za okres rozliczeniowy, a gdy umowa przewiduje stałą stawkę – także łącznych miesięcznych płatności), czasie trwania umowy lub o sposobie i przesłankach wypowiedzenia umowy – jeżeli umowa jest zawarta na czas nieoznaczony lub jeżeli ma ulegać automatycznemu przedłużeniu oraz minimalnym czasie trwania zobowiązań konsumenta wynikających z umowy. Dodatkowo przedsiębiorca musi zapewnić, aby konsument w momencie składania zamówienia wyraźnie potwierdził, że wie, iż zamówienie pociąga za sobą obowiązek zapłaty. W przypadku gdy do składania zamówienia używa się przycisku lub podobnej funkcji, muszą być one oznaczone w łatwo czytelny sposób słowami „zamówienie z obowiązkiem zapłaty” lub innego równoważnego jednoznacznego sformułowania. Momentem wypełnienia ww. obowiązku przez przedsiębiorcę jest natomiast moment składania zamówienia. Analizując natomiast relację pomiędzy obowiązkami informacyjnymi zawartymi w art. 12 i 17 PrKonsU, w literaturze podnosi się, iż przedsiębiorca ma możliwość wywiązania się z nałożonych obowiązków równocześnie, co w konsekwencji powoduje, iż udzielenie wszystkich informacji zawartych w art. 12 ww. ustawy może nastąpić już bezpośrednio przed złożeniem zamówienia przez konsumenta⁴⁷.

Mając na celu ochronę konsumentów, ustawodawca ustanawia mechanizmy ochrony nie tylko na etapie przedkontraktowym. W art. 22 PrKonsU ustawodawca stanowi, iż informacje z katalogu, o którym mowa w art. 12, stanowią integralną część umowy zawieranej na odległość albo poza lo-

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ G. Bar, [w:] B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek (red.), *Ustawa o prawach...*, s. 106.

⁴⁷ *Ibidem*.

kalem przedsiębiorstwa i mogą być zmienione jedynie za wyraźnym porozumieniem stron. Pojęcie integralności, idąc za B. Kaczmarek-Templin, należy zatem rozumieć w ten sposób, że wymienione informacje stanowią część umowy w sensie prawnym, cywilistycznym, a umowa nie może funkcjonować bez tych informacji⁴⁸. Informacje wraz z umową tworzą jeden stosunek cywilnoprawny pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą, wyznaczając ich wzajemne prawa i obowiązki⁴⁹. Natomiast w sensie technicznym ww. informacje nie muszą być częścią umowy, co oznacza, iż nie muszą być załączone do umowy lub też utrwalone na tym samym nośniku⁵⁰.

Mechanizm ochrony został również wzmocniony poprzez regulację zawartą w art. 21 PrKonsU, który stanowi, iż przedsiębiorca ma obowiązek przekazać konsumentowi potwierdzenie zawarcia umowy na odległość na trwałym nośniku w rozsądnym czasie po jej zawarciu, najpóźniej w chwili dostarczenia rzeczy lub przed rozpoczęciem świadczenia usługi. Ma to istotne znaczenie dla ewentualnego wstąpienia przez konsumenta na drogę sądową celem uzyskania ochrony prawnej⁵¹.

Ochrona praw konsumenta a niedozwolone klauzule umowne

Podjmując temat ochrony konsumenta zawierającego umowy elektroniczne, nie sposób chociaż pokrótce odnieść się również do zagadnienia niedozwolonych klauzul umownych, które rozumiane są jako postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie. Jeśli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, nie wiążą konsumenta. W praktyce najczęściej występującymi klauzulami niedozwolonymi są te, które ograniczają możliwość odstąpienia od umowy oraz zwrotu towaru bądź też

uzależniają niniejsze prawo od wystąpienia określonych okoliczności, które nakładają na konsumenta obowiązek zachowania określonej formy lub też wymagają dokonania wraz ze złożeniem oświadczenia o odstąpieniu innej czynności, jak również te, które warunkują przyjęcie zwróconego towaru od tego, czy pozostaje on oryginalnie zapakowany, a nadto od dostarczenia dowodu zawarcia umowy w określonej postaci⁵².

Podsumowanie

Mając na uwadze liczbę osób korzystających z możliwości Internetu, jego inkluzyny charakter, a także szybko rozwijające się techniki elektronicznej komunikacji, ustawodawca nie tylko wyróżnił specyficzną kategorię umów elektronicznych, ale także wprowadził stosowne mechanizmy ochronne adresowane do słabszej strony umów, jaką jest konsument. Nałożenie na przedsiębiorcę licznych obowiązków informacyjnych i tym samym położenie nacisku na transparentność dokonywanych działań, zarówno na etapie przedkontraktowym, jak i w treści samej umowy, a ponadto wprowadzenie regulacji dotyczących niedozwolonych klauzul umownych, spowodowało, iż konsument został wyposażony w narzędzia umożliwiające dostateczne rozpoznanie rynku, a także podmiotów na nim występujących, co pozytywnie wpływa nie tylko na relacje pomiędzy stronami umowy i szeroko rozumiane dobre praktyki rynkowe, ale także na podejmowanie przez konsumenta świadomych decyzji przy nabywaniu oferowanych towarów i usług.

⁴⁸ B. Kaczmarek-Templin, [w:] B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek (red.), Ustawa o prawach..., s. 140.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ J. Gołaczyński, Sporządzanie..., s. 115.

⁵² Ibidem.

Słowa kluczowe: umowa elektroniczna, konsument, przedsiębiorca, niedozwolone postanowienia umowne.

Protection of a consumer concluding electronic contracts

Despite the fact that the number of people using the Internet, its inclusive nature, as well as the rapidly developing electronic communication techniques, the legislator not only distinguished a specific category of electronic contracts, but also introduced appropriate protection mechanisms addressed to the weaker party to contracts, i.e. the consumer. The imposition of numerous information obligations on the entrepreneur and thus emphasizing transparency of the activities performed, both at the pre-contractual stage and in the content of the contract itself, as well as the introduction of regulations on prohibited contractual clauses, resulted in the fact that the consumer has been equipped with tools enabling sufficient market recognition, and also entities appearing on it, which positively affects not only the relations between the parties to the contract and broadly understood good market practices, but also making informed decisions by the consumer when purchasing the goods and services offered. The purpose of the present study is an introduction of the current legal solutions regarding protection of a consumer, who concludes electronic contracts.

Keywords: electronic contract, consumer, entrepreneur, prohibited contract terms.

Twórca utworu stworzonego przez sztuczną inteligencję

Paulina Stawicka¹

Ze względu na to, że sztuczna inteligencja wkroczyła w sferę kultury, stając się dla prawa autorskiego niezwykle ważną dziedziną, celem niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie, kogo możemy uznać za twórcę utworów stworzonych przez sztuczną inteligencję. Autorka przeanalizowała pojęcie utworu w rozumieniu prawa autorskiego na gruncie przepisów polskich, unijnych, konwencji międzynarodowej oraz orzecznictwa TS. Wskazała przy tym na powiązanie w prawie autorskim UE pojęcia autorstwa z wymogiem oryginalności, który należy rozumieć jako własną intelektualną twórczość autora. Próbując odpowiedzieć na pytanie, kogo uznać za twórcę utworów stworzonych przez sztuczną inteligencję, autorka wzięła pod uwagę programistę, użytkownika, inwestora oraz maszynę.

Uwagi wstępne

Żyjemy w erze przełomowego skoku technologicznego. Określa się go mianem czwartej rewolucji przemysłowej, w której kluczową rolę odgrywa sztuczna inteligencja („SI” lub „AI”) i której rozwój następuje w gwałtownym tempie. Rewolucja 4.0 cechuje się coraz powszechniejszym zastosowaniem Internetu oraz związanych z nim, szeroko rozumianych systemów i technologii². Przewiduje się, że wartość globalnego rynku sztucznej inteligencji do 2025 r. wzrośnie do przeszło 190 mld dolarów przy średniorocznym tempie wzrostu na poziomie 36%, a Polska będzie potrzebować ok. 200 tys. specjalistów zajmujących się sztuczną inteligencją³. Na przestrzeni wieków wraz z ewolucją technologiczną swój rozkwit przeżywała sztuka, postrzegając jednocześnie technologię jako egzystencjonalne zagrożenie. Przez wiele lat w starciu pomiędzy sobą jedna z nich musiała ustąpić. Wynalezienie fotografii w pierwszej połowie XIX w. budziło u ówczesnych malarzy niepokój o przyszłość ich zawodu⁴.

C. Baudelaire pisał, że gdyby „pozwoić” fotografii uzupełnić swoimi możliwościami i funkcjami sztukę, w krótkim czasie zniknęłaby ona albo została zepsuta⁵. Obawiano się, że wpuszczając do świata sztuki fotografię, wyprze ona malarstwo. Obecnie stało się oczywistym, że nic takiego się nie wydarzyło, a fotografia, stając się samodzielną formą ekspresji, wsparła i inspirowała sztukę. Tak się działo z każdą kolejną innowacją technologiczną⁶.

W przypadku sztucznej inteligencji, która nie tyle przy pomocy człowieka tworzy sztukę, ile sama świadomie ją kreuje – rodzi ona pewne obawy. Sztuczna inteligencja zaczęła pokazywać swój potencjał twórczy, może ona komponować muzykę, tworzyć obrazy, pisać wiersze, a nawet kreować rzeźby z dźwięku⁷.

Aspekt prawny

Wkroczenie sztucznej inteligencji w sferę kultury spowodowało, że stała się ona niezwykle ważną dla prawa autorskiego dziedziną, okazując się jednocześnie dla niego istotnym wyzwaniem. Wskazuje się, że rozwiązania wypracowane w tej materii mogą znacznie zmienić kształt fundamentalnych założeń prawa autorskiego⁸. Sztuczna inteligencja postawiła prawu autorskiemu pytanie – kogo uznać za autora utworów stworzonych przez sztuczną inteligencję? Istotą tej problematyki obrazuje to, że nie istnieją obecnie inne bardziej popularne obszary, którymi prawo własności intelektualnej by się zajmowało⁹. W związku z powyższym w ostatnich latach porusza się zagadnienie – czy prawo autorskie może brać pod uwagę autorstwo inne niż ludzkie? Omawia się wraz z tym

¹ Autorka jest magistrem Ekonomii, studentką 5. roku studiów jednolitych magisterskich kierunku Prawa na Uniwersytecie Wrocławskim, obecnie uczestnikiem programu Erasmus+ na Paris Lodron University of Salzburg, w Austrii. ORCID: 0000-0001-5933-4193.

² B. Siuta-Tokarska, Przemysł 4.0 i sztuczna inteligencja: szansa czy zagrożenie dla realizacji koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju?, Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy 2021, Nr 65, s. 10.

³ PARP Grupa PFR, Do 2025 r. Polska będzie potrzebować ok. 200 tys. specjalistów zajmujących się sztuczną inteligencją, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/58357:do-2025-r-polska-bedzie-potrzebowac-ok-200-tys-specjalistow-zajmujacych-sie-sztuczna-inteligencja> (dostęp z 16.2.2022 r.).

⁴ T. Gros, Can Artificial Intelligence Create Art?, Paryż 2019, s. 5.

⁵ C. Baudelaire – pisarz, ojciec współczesnej krytyki sztuki, ur. w 1821 r. w Paryżu. „If photography is allowed to supplement art in some of its functions, it will soon have supplanted or corrupted it altogether, thanks to the stupidity of the multitude which is its natural ally” – zob. *tenże*, On Photography, from The Salon of 1859, <https://www.csus.edu/indiv/o/obriene/art109/readings/11%20baudelaire%20photography.htm> (dostęp z 16.2.2022 r.).

⁶ T. Gros, Can Artificial..., s. 5.

⁷ A. Zagórna, Sztuczny artysta? Naturalnie! <https://www.sztucznainteligencja.org.pl/sztuczny-artysta-naturalnie/> (dostęp z 17.2.2022 r.).

⁸ R. Markiewicz, Sztuczna inteligencja i własność intelektualna, [w:] Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Inauguracja roku akademickiego 2018/2019, Kraków 2019, s. 37.

⁹ T. Targosz, Sztuczna inteligencja a prawo własności intelektualnej, <https://www.traple.pl/2020/04/27/sztuczna-inteligencja-a-prawo-wlasnosci-intelektualnej/> (dostęp z 17.2.2022 r.).

kontekstem znaczenie oryginalności¹⁰. Zdolności twórcze zaawansowanych systemów sztucznej inteligencji doprowadziły niektórych uczonych do wniosku, że wyniki sztucznej twórczości nie mogą być chronione prawem autorskim, ponieważ ludzie utracili kontrolę nad procesem twórczym. Niektórzy argumentują za ustanowieniem specjalnych praw pokrewnych w celu ochrony „bezautorskich” utworów generowanych przez SI przed przywłaszczeniem¹¹. Jednak czy to stwierdzenie jest poprawne? A może twory wspomagane sztuczną inteligencją mogą zostać zakwalifikowane w ramach zakresu ochrony praw autorskich, pomimo coraz ważniejszej roli, jaką maszyny odgrywają w ich tworzeniu?

Aspekt społeczny i gospodarczy

Temat ten jest niezwykle interesujący i ważny nie tylko z punktu widzenia prawnego i praktycznego, ale również z uwagi na aspekt społeczny i wzrastającą rolę sztucznej inteligencji, co przejawiać się będzie w coraz szerszym jej zastosowaniu w coraz większej liczbie dziedzin naszego życia. Przykładem może być zastosowanie SI podczas zakupów on-line, kiedy to dostarcza nam ona spersonalizowanych rekomendacji, do analizy danych odnoszących się do zdrowia, które może poprawić diagnostykę i indywidualne leczenie, czy też wreszcie służą zwalczaniu dezinformacji, wykrywają fałszywe wiadomości i rozpoznają wiarygodne źródła. Programy SI znajdują zastosowanie nawet do rozpoznawania i zwalczaniu cyberataków. Przypuszcza się, że sztuczna inteligencja dotknie niemal wszystkich sfer życia oraz gospodarki¹².

Aspekt ekonomiczny

Mogłoby się wydawać, że kreatywność to atrybut przypisany tylko człowiekowi, który odróżnia go od maszyn. Przełomowym momentem, który zachwiał to myślenie, był 2018 r., kiedy to w nowojorskim domu aukcyjnym został sprzedany portret zatytułowany 432 500,00 dolarów, a który pierwotnie był szacowany na kwotę 7000,00 dolarów. Mowa o dziele pt. Edmond de Belamy, stworzonym za pomocą sztucznej inteligencji przez paryską grupę artystów-programistów. Obraz został podpisany fragmentem kodu użytego do jego stworzenia. Ten incydent zwrócił uwagę całego środowiska zajmującego się problematyką sztucznej inteligencji i wywołał szeroką dyskusję dotyczącą postrzegania i wartości utworów stworzonych przez SI¹³.

Próba zdefiniowana sztucznej inteligencji

Odpowiedź na pytanie – kogo uznać za twórcę utworu stworzonego przez systemy sztucznej inteligencji lub wspo-

maganego przez SI, jest bardzo istotna. Utwory te mają odnosić się do wszystkich wyników, dzieł wytworzonych przez systemy SI lub za ich pomocą. Kluczem do analizy tego problemu nie jest sama inteligentna maszyna, ale również rola czynnika ludzkiego w procesie twórczym kreowanym przez sztuczną inteligencję. Czy ta rola jest wystarczająca, aby wynik tego procesu móc podnieść do rangi dzieła chronionego prawem autorskim? Jak postąpić w przypadku twórczości autonomicznie generowanej przez sztuczną inteligencję?

Wiele mówi się na temat sztucznej inteligencji, jej wpływu na przemiany społeczne, rozwój gospodarczy oraz aspekty prawne. Jednak nie powstała jak dotąd żadna legalna definicja tego pojęcia. Praktyką jest omawianie zastosowań SI w wielu sferach życia bez wyjaśnienia jego znaczenia. Dorozumianie przyjmuje się, że każdy uczestnik dyskusji odczytuje pojęcie sztucznej inteligencji tak samo¹⁴.

Według Słownika języka polskiego PWN sztuczna inteligencja to dział informatyki, który bada reguły rządzące zachowaniami umysłowymi człowieka i tworzy programy lub systemy komputerowe symulujące ludzkie myślenie¹⁵. Możemy przez to rozumieć zdolność maszyn, systemów, jak również aplikacji do wykazywania ludzkich umiejętności, tj. rozpoznawanie, uczenie się, twórczość oraz kreatywność¹⁶.

Możemy wyróżnić kilka głównych obszarów sztucznej inteligencji, w zakresie których obecnie dokonuje się największy rozwój, tj. uczenie maszynowe, uczenie głębokie, eksploracja danych oraz urządzenia autonomiczne. To pierwsze polega na rozwoju programu komputerowego za pomocą uczenia się dokonanego w wyniku przetwarzania danych osobowych zamiast programowania określonych zadań. Uczenie głębokie oparte jest na wielowymiarowym schemacie i sprowadza się do nauki szeregu cech na różnych poziomach abstrakcji. Eksploracja danych umożliwia wydobywanie danych ze złożonych baz danych, aby ustalić wzorce i relacje między tymi

¹⁰ E. Rosati, Copyright as an obstacle or an enabler? A European perspective on text and data mining and its role in the development of AI creativity, *Asia Pacific Law Review* 2019, Nr 27:2, s. 199.

¹¹ P.B. Hugenholtz, J.P. Quintais, Copyright and Artificial Creation: Does EU Copyright Law Protect AI-Assisted Output?, *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law* 2021, Nr 52, s. 1191.

¹² Parlament Europejski, Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania? <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20200827STO85804/sztuczna-inteligencja-co-to-jest-i-jakie-ma-zastosowania> (dostęp z 17.2.2022 r.).

¹³ The New York Times, AI Art at Christie's Sells for \$432,500, <https://www.nytimes.com/2018/10/25/arts/design/ai-art-sold-christies.html> (dostęp z 17.2.2022 r.).

¹⁴ T. Zalewski, [w:] L. Lai, M. Świerczyński (red.), *Prawo sztucznej inteligencji*, Warszawa 2020, s. 1.

¹⁵ Słownik języka polskiego, sztuczna inteligencja, <https://sjp.pwn.pl/sjp/sztuczna-inteligencja;2466532.html> (dostęp z 17.2.2022 r.).

¹⁶ Parlament Europejski, Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania? <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20200827STO85804/sztuczna-inteligencja-co-to-jest-i-jakie-ma-zastosowania> (dostęp z 17.2.2022 r.).

danymi. Natomiast urządzenia autonomiczne to maszyny zdolne do działania w znacznej części autonomicznie, bez wpływu czynnika zewnętrznego¹⁷.

Podczas prac specjalnej komisji przy organach UE, w przygotowanym przez nią dokumencie „Sztuczna inteligencja dla Europy” zaprezentowana została definicja sztucznej inteligencji – jako pojęcie odnoszące się do systemów wykazujących inteligentne zachowanie poprzez analizę otoczenia i podejmowanie do pewnego stopnia autonomicznych działań dla osiągnięcia konkretnych celów¹⁸.

Parlament Europejski w wydanej 20.1.2021 r. rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie sztucznej inteligencji: kwestie wykładni i stosowania prawa międzynarodowego w zakresie, w jakim dotyczy ono UE, w dziedzinie zastosowań cywilnych i wojskowych oraz kwestie kompetencji państwa poza wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych (2020/2013(INI)) wskazała na konieczność przyjęcia wspólnych ram prawnych, które będą obejmowały zharmonizowane definicje i tym samym wezwała Komisję do przyjęcia znaczenia pojęcia – systemu AI, oraz słowa – autonomiczny¹⁹.

W literaturze wskazuje się, że sztuczna inteligencja to dziedzina nauki z sektora informatyki tworząca oprogramowania, sprzęt w celu działalności maszyn, które wymagają inteligencji²⁰. Sztuczna inteligencja to system pozwalający na realizowanie zadań, które wymagają procesu uczenia się oraz liczenia się z nowymi okolicznościami podczas rozwiązywania danych problemów. Sygnalizuje się, że jest to system, który w różnym stopniu może nawiązywać kontakt z otoczeniem lub działać autonomicznie²¹. SI można również określić jako techniczne rozwiązanie, dokonujące czynności, które przypisane są z natury ludziom, wymagające zwłaszcza użycia ludzkiego intelektu²². Należy również wskazać, że SI możemy podzielić na słabą i silną. Ta pierwsza skupia się na jednym zadaniu, wykonując je lepiej od człowieka. Ta druga zaś potrafi samodzielnie myśleć i ciężko jest odróżnić jej zdolności od zdolności intelektualnych człowieka²³. Natomiast S. Russel i P. Norvig definiują AI jako inteligentnych agentów, którzy odbierają percepcje z otoczenia i podejmują działania, które wpływają na to środowisko²⁴.

Zauważa się, że sztuczna inteligencja, czyli tzw. inteligentne maszyny, po ich zaprogramowaniu są zdolne do imitowania ludzkiej inteligencji tylko w wąskim stopniu. Oznacza to, że umiejętności dostosowania się do nowych warunków, przetwarzania informacji oraz zdolności rozwiązywania problemów, rozpoznawania obiektów, kojarzenia, uczenia się i zapamiętywania przypisywane człowiekowi jedynie w ograniczonym zakresie można zaadaptować do jego sztucznego odpowiednika²⁵.

Pojęcie utworu w rozumieniu prawa autorskiego w Polsce i UE

Utwór to pojęcie, wokół którego skupia się prawo autorskie. Jest to dobro intelektualne o niematerialnym charakterze i z tego też względu wymaga ochrony normatywnej²⁶. Nie istnieje zamknięty katalog przedmiotów, które prawo uważa za utwór, albowiem określenie tego nie jest jednoznaczne i wywołuje polemikę²⁷. Ochronie w ramach prawa autorskiego podlega każdy przejaw twórczości, chociażby stanowił dopiero załączek utworu, jeżeli posiada indywidualny charakter²⁸.

Z perspektywy prawa polskiego pojęcie utworu możemy odnaleźć w art. 1 ustawy z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych²⁹. Powyższy przepis wskazuje, że za przedmiot prawa autorskiego uznaje się każdy przejaw działalności twórczej, która wykazuje cechę indywidualności i jest ustalona w jakiegokolwiek postaci. Jak wskazuje E. Ferenc-Szydelko: „(...) terminy będące kryteriami, którymi posłużył się ustawodawca, by wyodrębnić przedmioty prawa autorskiego od niezliczonych innych wytworów ludzkiego intelektu, którym status utworów nie przysługuje (...) to: przejaw działalności twórczej, indywidualny charakter tego przejawu oraz ustalenie go w jakiejś postaci³⁰”. Sąd Najwyższy w wyroku

¹⁷ A. Michalak, Odpowiedzialność cywilnoprawna w obrocie oprogramowaniem komputerowym w erze sztucznej inteligencji, Warszawa 2021, s. 27.

¹⁸ Komisja Europejska, Komunikat Komisji Sztuczna inteligencja dla Europy, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0237&from=EN> (dostęp z 17.2.2022 r.).

¹⁹ Parlament Europejski, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20.1.2021 r. w sprawie sztucznej inteligencji: kwestie wykładni i stosowania prawa międzynarodowego w zakresie, w jakim dotyczy ono UE, w dziedzinie zastosowań cywilnych i wojskowych oraz kwestie kompetencji państwa poza wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych (2020/2013(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_PL.html (dostęp z 17.2.2022 r.).

²⁰ D. Partridge, Artificial Intelligence and Software Engineering. Understanding the Promise of Future, New York-London 2013, s. 33.

²¹ T. Zalewski, [w:] L. Lai, M. Świerczyński (red.), Prawo..., s. 3 i 14.

²² Ibidem, s. 5.

²³ M. Kordowski, AI Sztuczna inteligencja, <https://marcinkordowski.com/ai-sztuczna-inteligencja/> (dostęp z 17.2.2022 r.).

²⁴ S. Russell, P. Norvig, Artificial Intelligence A Modern Approach Third Edition, New Jersey 2009, s. 8.

²⁵ L. Rutkowski, Metody i techniki sztucznej inteligencji, Warszawa 2009, wyd. 2, s. 5.

²⁶ J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, A. Niewęgłowski, M. Poźniak-Niedzielska, [w:] J. Barta (red.), Prawo autorskie. System Prawa Prywatnego, Kraków 2017, tom 13, wyd. 4, s. 28; B. Gawlik, Umowa know-how. Zagadnienia konstrukcyjne, ZNUJ 1974, Nr 2, s. 27.; A. Niewęgłowski, Wyniki prac badawczych w obrocie cywilnoprawnym, Warszawa 2010, wyd. 1, s. 131 i n.

²⁷ E. Laskowska, Przedmiot prawa autorskiego – utwór a pojęcie oryginalności w prawie UE, Europejski Przegląd Sądowy 2017, Nr 1/2017 (136), s. 46.

²⁸ J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak, A. Niewęgłowski, M. Poźniak-Niedzielska, [w:] J. Barta (red.), Prawo autorskie..., s. 29.

²⁹ Tj. Dz. z 2021 r. poz. 1062 ze zm.

³⁰ E. Ferenc-Szydelko, [w:] E. Ferenc-Szydelko (red.), Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, wyd. 4, Legis/el. 2021, nb. 4.

z 21.2.2020 r. orzekł, że: „Dla zakwalifikowania danego dobra niematerialnego jako przedmiotu prawa autorskiego należy wykazać, że jest po pierwsze – rezultatem pracy człowieka, po drugie – przejawem działalności twórczej jako uzewnętrznionego rezultatu procesu intelektualnego, po trzecie – ma indywidualny charakter, po czwarte – jest ustalony³¹”.

Na gruncie prawa unijnego nie ustanowiono jednej, syntetycznej definicji utworu. Artykuł 1 dyrektywy w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych³² zbliża się do określenia ogólnej definicji, odnosząc się do przedmiotu praw autorskich jako „dzieła literackiego lub artystycznego” w rozumieniu art. 2 ust. 1 Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 9.9.1886 r., przejrzana w Berlinie dnia 13.11.1908 r. i w Rzymie 2.6.1928 r. („Konwencja Berneńska”)³³. W swoim orzecznictwie TS poszukuje podobnie wskazówek z art. 2 ust. 1 Konwencji Berneńskiej, która stała się częścią porządku prawnego UE³⁴. Pojęcie autorstwa w prawie autorskim UE jest powiązane z wymogiem oryginalności³⁵. Przesłankę oryginalności, którą należy rozumieć jako własną intelektualną twórczość autora, wprowadzają trzy dyrektywy dotyczące programów komputerowych³⁶, baz danych³⁷ oraz fotografii³⁸. Przesłanka ta stanowi wyznacznik objęcia ochroną prawa autorskiego.

1. Harmonizacja przedmiotu prawa autorskiego w UE

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w przełomowym wyroku z 16.7.2009 r. w sprawie *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening* (tzw. wyrok w sprawie jedenastu słów) podjął się harmonizacji pojęcia utworu i orzekł, że w ramach unijnego prawa autorskiego można zakwalifikować jako utwór tylko taki przedmiot, który jest „oryginalny w tym sensie, że stanowi własną twórczość intelektualną autora”³⁹. Potwierdzają to przykładowe wyroki TS, tj. z 13.11.2018 r. w sprawie *Levola Hengelo BV v. Smilde Foods BV*⁴⁰; z 29.7.2019 r. w sprawie *Funke Medien NRW GmbH v. Bundesrepublik Deutschland*⁴¹ oraz z 12.9.2019 r. w sprawie *Cofemel – Sociedade de Vestuário SA v. G-Star Raw CV*⁴².

Natomiast w wyroku z 1.12.2011 r. w sprawie *Painer v. Standard VerlagsGmbH i inni* TS nie tylko potwierdził harmonizację pojęcia utworu na szczeblu unijnym, lecz również uzupełnił przyjętą w powyższym wyroku definicję, wskazując, że przedmiotem ochrony prawa autorskiego będzie wynik indywidualnej twórczości autora, pod warunkiem że odzwierciedlać będzie osobowość twórcy oraz swobodne i kreatywne wybory dokonane w trakcie jego realizacji⁴³.

2. Człowiek autorem na gruncie unijnego prawa autorskiego

Powyższe uwagi wskazują, że wymóg oryginalności obejmuje pewien stopień autorstwa człowieka. Ta kwestia jest

wzmocniona uwagą Rzecznik Generalnej V. Trstenjak, którą przedstawiła w swojej opinii w sprawie *Painer* – stwierdzając, że tylko utwory ludzkie podlegają ochronie⁴⁴. Stanowisko to nie sprzyja tezie, że dzieła stworzone przez maszynę należy uznać za oryginalne, a zatem objęte prawem autorskim. Pogląd Rzecznik Generalnej potwierdza raczej antropocentryczny i osobisty charakter unijnego systemu praw autorskich.

³¹ I CSK 513/18, OSNC 2020, Nr 12, poz. 104.

³² Dyrektywa 2006/116/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0116&from=EN> (dostęp z 20.2.2022 r.).

³³ Dz.U. z 1935 r. Nr 84, poz. 515 z 1935.11.21, LEX (dostęp z 20.2.2022 r.). Art. 2 ust. 1 „Wyrazy »dzieła literackie i artystyczne« obejmują wszelkie utwory literackie, naukowe i artystyczne, bez względu na sposób lub formę ich wyrażenia, jako to: książki, broszury i inne pisma; odczyty, przemówienia, kazania i inne dzieła tego samego rodzaju; dzieła dramatyczne lub dramatyczno-muzyczne; dzieła choreograficzne i pantomimy, których układ sceniczny został ustalony na piśmie lub w inny sposób; utwory muzyczne ze słowami lub bez słów; utwory rysunkowe, malarskie, architektoniczne, rzeźby, utwory rytownicze i litograficzne; ilustracje, mapy geograficzne; plany, szkice i wyroby plastyczne, dotyczące geografii, topografii, architektury lub nauk”.

³⁴ P.B. Hugenholtz, J. P. Quintais, Copyright and Artificial Creation..., s. 1193, 1194.

³⁵ E. Bonadio, L. McDonagh, Artificial intelligence as producer and consumer of copyright works: evaluating the consequences of algorithmic creativity, *Intellectual Property Quarterly* 2020, Nr 2, s. 114.

³⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/24/WE z 23.4.2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0024&from=PL> (dostęp z 18.2.2022 r.).

³⁷ Dyrektywa 96/9/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.3.1996 r. w sprawie ochrony prawnej baz danych, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:31996L0009> (dostęp z 18.2.2022 r.).

³⁸ Dyrektywa 2006/116/We Parlamentu Europejskiego i Rady z 12.12.2006 r. w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0116&from=SK#d1e368-12-1> (dostęp z 18.2.2022 r.).

³⁹ Punkt 35 uzasadnienia, C-5/08, ECLI:EU:C:2009:465, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionid=57121D3759D-5D0EE347661A250E3DEE5?text=&docid=72482&pageIndex=0&doclang=PL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1322184> (dostęp z 19.2.2022 r.).

⁴⁰ C-310/17, ECLI:EU:C:2018:899, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionid=6F26C09BA1D08DB2E2CE240C4AE960C5?text=&docid=207682&pageIndex=0&doclang=PL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1804518> (dostęp z 20.2.2022 r.).

⁴¹ C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=216545&pageIndex=0&doclang=pl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1804589> (dostęp z 20.2.2022 r.).

⁴² C-683/17, ECLI:EU:C:2019:721, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=217668&pageIndex=0&doclang=pl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1804908> (dostęp z 20.2.2022 r.).

⁴³ C-145/10, ECLI:EU:C:2011:798, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=115785&pageIndex=0&doclang=PL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1337734> (dostęp z 19.2.2022 r.).

⁴⁴ Opinia Rzecznika Generalnego V. Trstenjak przedstawiona 12.4.2011 r. w sprawie C-145/10, ECLI:EU:C:2011:239, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=82078&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1357415> (dostęp z 19.2.2022 r.).

Podobnie jak Konwencja Berneńska, *acquis communautaire*⁴⁵ w zakresie praw autorskich opiera się zwłaszcza na tradycji *droit d'auteur*⁴⁶ – prawo autorskie chroni oryginalną ekspresję wywodzącą się bezpośrednio od twórcy będącego człowiekiem. Konwencja Berneńska nie definiuje „autora” utworu, ale jej treść oraz kontekst historyczny zdecydowanie sugerują, że „autor” i „autorstwo” dla celów tej konwencji odnoszą się do osoby fizycznej, która stworzyła utwór. Oznacza to, że ochrona praw autorskich początkowo przysługuje twórcom będącym ludźmi⁴⁷. Potwierdzają to wszechobecne w Konwencji Berneńskiej odniesienia do „autora” jako twórcy utworów i beneficjenta ochrony⁴⁸.

Chociaż prawo autorskie UE nigdzie nie stwierdza wyraźnie, że wymaga ono istnienia człowieka, to jego antropocentryczne skupienie się jest oczywiste w wielu aspektach prawa. Obecny unijny imperatyw oryginalności w rzeczywistości wymaga ludzkiego pierwiastka w procesie generatywnym, co nieuchronnie utrudnia obiektywną interpretację SI jako twórcy⁴⁹. Wymóg ten bowiem nie wyklucza rezultatów ludzkich twórców wykonanych za pomocą maszyn, pod warunkiem że wkład człowieka w dzieło spełnia prawny standard oryginalności/twórczości⁵⁰.

Autorstwo dzieła wygenerowanego przez SI

W literaturze wskazuje się, że ochroną autorską można objąć dzieła SI, gdy znajdzie się w nich cechę twórczości autorskiej, którą da się przypisać bezpośrednio autorowi programu lub innej osobie⁵¹. Z pełnym przekonaniem można powiedzieć, że systemy sztucznej inteligencji wytwarzają dzieła twórczo. Ponadto dokonują tego w sposób logiczny, dokładny i niezależny, a ostateczny wynik często zaskakuje ludzi, w pierwszej kolejności tych, którzy zaprogramowali platformę AI, a także użytkowników AI. Przykładem może być stworzone przez laureatkę Festiwalu Cyfryzacji zorganizowanego przez Digital Ars narzędzie „epistolograf.pl”, które czyta listy i przechowuje je w swojej pamięci, a za pomocą algorytmu wykrywa osiem nieprzypadkowych – wybranych przez autorkę narzędzi – słów i definiuje ich nastrój. Na bazie wybranych słów AI tworzy dzieło, którym jest trójwymiarowa przestrzeń⁵². Podobnie jak w przypadku wielu treści tworzonych przez ludzi często zdarza się, że kluczowy element procesu twórczego w pracach wykorzystujących sztuczną inteligencję opiera się na losowości. W związku z tym pojawia się pytanie, czy ostateczny utwór wygenerowany przez AI jest chroniony prawem autorskim? Jeśli tak, to kto byłby postrzegany jako jej autor⁵³?

Parlament Europejski w wydanej przez siebie rezolucji z 20.10.2020 r. w sprawie praw własności intelektualnej w dziedzinie rozwoju technologii sztucznej inteligencji

(2020/2015(INI)) wskazuje, że należy rozróżnić twórczość człowieka wspomaganą przez sztuczną inteligencję od twórczości automatycznie generowanej przez AI. Parlament Europejski wskazuje, że w pierwszym przypadku zastosowanie mają obecne ramy własności intelektualnej. Natomiast w drugim przypadku konieczne jest wdrożenie regulacji w zakresie ochrony praw własności intelektualnej. Ponadto Parlament Europejski w rezolucji wskazuje, że unormowania w przedmiocie AI powinny mieć formę rozporządzenia, aby zapewnić homogeniczne standardy w całej UE⁵⁴.

W doktrynie pojawiają się jednak głosy za tym, aby pojęciem twórców objąć szeroką grupę użytkowników SI bez rozróżniania przypadków, w których osoba korzystająca z SI tylko wspomaga się automatyczną maszyną, a sytuacjami, w których interakcja z narzędziem powoduje, że ono samo wytwarza utwór. Wskazuje się, że takie różnicowanie tłumi motywację do tworzenia utworów, których z zewnątrz nie sposób odróżnić od tych, które kreuje wyłącznie człowiek⁵⁵.

Inni twierdzą, że autorstwo powinniśmy przypisać człowiekowi, który stworzył maszynę nawet wtedy, gdy utwór wygenerowany przez SI jest nieprzewidywalny i wzbudza jego zaskoczenie. Dzieje się tak, gdy program oparty jest na ogólnych wzorach, a rezultaty powstają na bazie zupełnej losowości. Zwolennicy tego poglądu proponują uznać człowieka za autora – nawet w przypadku kiedy związek między dziełem sztucznej inteligencji a programem jest daleki. Wskazują, że na to nie ma wpływu użytkownik SI, nawet po śmierci kreatora SI⁵⁶.

Niektórzy sygnalizują, że twórcą jest ten, który tworzy obraz – maszyna SI, a udział człowieka przy kreowaniu dzieła polega głównie na zadawaniu pytań sztucznej inteligencji i w tym sensie człowiek oraz maszyna są współtwórcami. Jednak trudno jest przyjąć tę koncepcję, zważając, że w prawie

⁴⁵ FR: dorobek prawny Wspólnoty Europejskiej, tłumaczenie autor.

⁴⁶ FR: prawa autorskie, tłumaczenie autor.

⁴⁷ P.B. Hugenholtz, J. P. Quintais, Copyright and Artificial Creation..., s. 1194.

⁴⁸ Zob. np. art. 7 ust. 1 Konwencji Berneńskiej „1. Czas trwania ochrony przyznanej konwencją niniejszą obejmuje życie autora i pięćdziesiąt lat po jego śmierci”.

⁴⁹ E. Bonadio, L. McDonagh, Artificial intelligence..., s. 114.

⁵⁰ P.B. Hugenholtz, J. P. Quintais, Copyright and Artificial Creation..., s. 1194.

⁵¹ Ibidem, s. 46.

⁵² Kunstmatrix, digitalars, <https://artspaces.kunstmatrix.com/en/exhibition/5149556/digital-ars?t=> (dostęp z 21.2.2022 r.).

⁵³ E. Bonadio, L. McDonagh, Artificial intelligence..., s. 115.

⁵⁴ Parlament Europejski, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20.10.2020 r. w sprawie praw własności intelektualnej w dziedzinie rozwoju technologii sztucznej inteligencji (2020/2015(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0277_PL.html (dostęp z 20.2.2022 r.).

⁵⁵ B. Widła, [w:] B. Fischer, A. Pązik, M. Świerczyński (red.), Prawo sztucznej inteligencji i nowych technologii, Warszawa 2021, s. 243.

⁵⁶ J.C. Ginsburg, L.A. Budiardjo, Authors and Machines, Columbia Public Law Research Paper 2019, Nr 14–597, Berkley Technology Law Journal, tom 34, Nr 2, s. 450.

UE chroniony jest taki utwór, który powstał z inwencji autora, i jednocześnie ukazuje jego osobowość oraz jest przejawem twórczego i swobodnego wyboru dokonanego w trakcie jego powstawania⁵⁷.

W doktrynie sugeruje się również przyznanie ochrony wynikom SI w ramach praw pokrewnych, która przysługiwałaby twórcom sztucznej inteligencji – jako odpowiednik pożytków naturalnych⁵⁸. Podobnie wskazują inni, którzy dopowiadają, że treść takiego prawa pokrewnego musiałaby być ograniczona względem prawa autorskiego, a czas trwania zawężony do kilku lat⁵⁹.

Identyfikacja tego, kto stworzył program w takiej postaci, która umożliwia stworzenie dzieła, nie jest oczywista. Czy tą osobą jest programista maszyny, czy może to użytkownik? Poddaje się również pod rozagę autorstwo inwestorów czy samych maszyn⁶⁰.

Programista jako twórca dzieł SI

Istotny wysiłek intelektualny, jaki wkładają programiści w napisanie kodu komputerowego, przemawia za uznaniem ich jako autorów i tym samym przyznaniem im praw autorskich. Utwór stworzony przez SI może zostać wykreowany w granicach przestrzeni twórczej programisty. Dzieje się tak, ponieważ programista ma możliwość wprowadzenia ograniczeń twórczego dzieła zarówno maszyny, jak i użytkownika końcowego. Programista tworzy kluczowy algorytm i tym samym dokonuje doboru modelu, wyboru parametrów i podziału danych. Proces ten wymaga od niego wielu prób, obserwacji i dostosowywania algorytmu w celu uzyskania jak najlepszych efektów. Programista może zatem być uznany za autora ostatecznych utworów stworzonych przez napisane przez nich programy⁶¹. Zauważa się, że w kontekście sztucznej inteligencji programiści są „autorami autorów”, ponieważ ludzie piszący programy, które tworzą sztukę – są autorami sztuki, którą tworzą ich programy⁶².

Zwolennicy tego poglądu twierdzą, że użytkownicy programów, za pomocą których SI tworzy utwory, często nawet nieświadomie naciskają przycisk, nie wiedząc, że tworzą pracę. Pomimo wielu przycisków używanych przez użytkowników do wygenerowania danego wyniku nie wykorzystują oni żadnych umiejętności ani intelektualnej kreatywności. Wskazują, że w przypadku przyznania praw autorskich użytkownikom, którzy po prostu naciskają odpowiednie przyciski, może to zachęcić ich do szukania najlepszych dostępnych na rynku programów i następnie czerpania ekonomicznych korzyści z końcowego utworu, do którego nie przyczynili się w sposób znaczący. Nadto programiści, nie otrzymując praw autorskich do końcowych rezultatów programu, mogą zniechęcić się do tworzenia nowych programów, które będą zdolne do generowania np. sztuki, muzyki, rzeźb czy literatury lub też mogą ograniczać rozpowszechnianie i wykorzystywanie technologii

AI poprzez między innymi warunki umowne⁶³. Byłby to niepożądany skutek, ponieważ ograniczyłby wolność użytkowników.

Z jednej strony często programista tylko koduje maszynę, wyposażając ją w odpowiednie algorytmy, za pomocą których ona autonomicznie generuje utwory. W takich przypadkach to nie programista jest bezpośrednim twórcą dzieła. Z drugiej strony w takiej sytuacji utwór został stworzony dzięki człowiekowi, który przekazał cechę twórczości utworowi za pomocą AI, która go wykreowała. Wprowadzenie takiej ochrony uznawałoby prawo autorskie pośrednie, które nie jest dotychczas znane prawu autorskiemu⁶⁴.

Użytkownik jako twórca dzieł SI

W literaturze rozpatruje się również użytkownika jako potencjalnego twórcę dzieła SI. Pomimo że programista, jak też twórca maszyny dokonują istotnych działań ukierunkowanych na cel, w jakim maszyna czy też program jest używany, to jednak użytkownik ostatecznie uruchamia proces tworzenia finalnego utworu⁶⁵. Z tej perspektywy programiści i twórcy maszyn jedynie kreują potencjał ostatecznego dzieła⁶⁶.

W niektórych przypadkach to użytkownik dobiera i dostarcza dane do algorytmu oraz ustawia parametry, a to w konsekwencji wpływa na końcowy kształt utworu. Zdarzają się również przypadki, kiedy to użytkownik może decydować o sposobie działania algorytmu⁶⁷. Przykładem może być JukeDeck – sztuczna inteligencja wyposażona w program zdolny do tworzenia muzyki, w którym użytkownik przysyła odpowiednie dane wejściowe, wybiera instrumenty, tempo, tonację muzyczną oraz styl kompozycji. W konsekwencji na ostateczną formę dzieła wpływ ma wiele wyborów dokonanych przez użytkownika. W powyższym przypadku z tego samego programu korzysta wielu użytkowników, uzyskując zupełnie różne wyniki, w zależności od twórczych wyborów każdego z nich oraz niezależnie od selekcji dokonanych wcześniej przez programistę⁶⁸.

⁵⁷ R. Markiewicz, *Sztuczna inteligencja...*, s. 42.

⁵⁸ R. Markiewicz, *Sztuczna inteligencja i własność intelektualna*, [w:] A. Adamczak (red.), 100 lat ochrony własności przemysłowej w Polsce. Księga jubileuszowa Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2018, s. 1452–1453.

⁵⁹ B. Widła, [w:] B. Fischer, A. Pązik, M. Świerczyński (red.), *Prawo sztucznej...*, s. 244.

⁶⁰ E. Bonadio, L. McDonagh, *Artificial intelligence...*, s. 118.

⁶¹ *Ibidem*, s. 118.

⁶² A. Bridy, *The Evolution of Authorship: Work Made by Code*, *Columbia Journal of Law & the Arts* 2016, tom 39, s. 395.

⁶³ E. Bonadio, L. McDonagh, *Artificial intelligence...*, s. 119.

⁶⁴ R. Markiewicz, *Sztuczna inteligencja...*, s. 50.

⁶⁵ E. Bonadio, L. McDonagh, *Artificial intelligence...*, s. 119.

⁶⁶ D. Glasser, *Copyrights in Computer-Generated Works: Whom, if Anyone, Do We Reward?*, 1 *Duke Law & Technology Review* 2001, Nr 24 s. 5.

⁶⁷ E. Bonadio, L. McDonagh, *Artificial intelligence...*, s. 119.

⁶⁸ S.F. Hedrick, *I "Think", Therefore I Create: Claiming Copyright in the Outputs of Algorithms* 2019, *NYU Journal of Intellectual Property & Entertainment Law* 2019, tom 8, Nr 2, s. 344–346.

Wskazuje się, że postrzeganie użytkowników jako autorów dzieł SI i przyznanie im prawa własności zachęciłoby ich do uzyskiwania oraz użytkowania programów SI w celu tworzenia nowych utworów. Dałoby to im możliwość wprowadzania do obrotu końcowych produktów i czerpania z nich korzyści ekonomicznych⁶⁹. Ostatecznie również programiści uzyskwaliby profity, ponieważ użytkownicy zachęceni własnym zyskiem kupowaliby ich oprogramowania, co doprowadziłoby do zwiększenia jego ogólnej wartości⁷⁰. Można zauważyć, że rynek już dostarcza programistom motywacji do tworzenia oprogramowań i maszyn wykorzystywanych do tworzenia dzieł z uwagi na zyski z ich sprzedaży oraz licencji⁷¹.

Jednocześnie twierdzi się, że programiści oraz inwestorzy mogliby ograniczyć osobom trzecim dostęp do oprogramowań AI, a to groziłoby przyznaniem im w tym zakresie monopolu⁷². Zaznacza się, że w takim przypadku powinna powstać regulacja prawna, która przyznawałaby prawo wyłączne do utworów stworzonych za pomocą swojego egzemplarza SI – użytkownikom, którzy zgodnie z prawem nabyliby licencje do oprogramowań SI⁷³.

Inwestor jako twórca dzieł SI

Z ekonomicznego punktu widzenia osoba prawna, a nawet osoba fizyczna, która zainwestowała środki finansowe w technologię oraz jest zdolna do kreowania sztuki, literatury lub muzyki, oczekuje zwrotu z inwestycji w jakiejś formie. Wydaje się, że stawianie inwestora na miejscu twórcy utworów stworzonych przez sztuczną inteligencję nie jest poprawne, ponieważ nie jest on bezpośrednim autorem dzieła. Jednak wskazuje się, że można byłoby rozważyć taką tezę, gdyby przyjąć, że inwestor, promując ostateczny utwór powstały za pomocą AI, odgrywa rolę pracodawcy, a maszyna rolę pracownika. Argument ten jednak nie znalazł istotnego poparcia w piśmiennictwie⁷⁴.

Maszyna jako twórca dzieł SI

Za potencjalnego kandydata na twórcę utworów stworzonych przez SI uważa się również maszynę – robota, narzędzie, komputer. Z przekonaniem można stwierdzić, że sztuczna inteligencja im bardziej jest niezależna, tym trudniej jest zidentyfikować osobę fizyczną odpowiedzialną za dokonanie odpowiednich wyborów, na podstawie których ostatecznie maszyna jest zdolna do wygenerowania utworu. Wskazuje się, że w tym ujęciu maszyna jest bezpośrednio zaangażowana w tworzenie dzieła oraz ma *free and creative choice*⁷⁵, czyli jest zdolna do autonomicznego dokonywania wyborów i kreowania utworów, które w ostatecznej formie zaskakują człowieka, więc można powiedzieć, że stanowią oryginalną i własną twórczość SI⁷⁶. Wszelkie zakodowane algorytmy i wybory dokonane przez człowieka na wcześniejszym eta-

pie tworzenia utworu byłyby postrzegane jako katalizator dzieła, którego ostateczna forma byłaby dla człowieka nieprzewidywalna⁷⁷. Twierdzi się, że sieci neuronowe, których używa sztuczna inteligencja do podejmowania decyzji, są jej unikalnym DNA i być może one nadają maszynie pewnego rodzaju osobowość⁷⁸.

Jednak tym, co wyklucza uznanie maszyn jako twórców dzieł, jest czynnik ludzki, albowiem na gruncie obecnego unijnego prawa autorskiego ochrona praw autorskich przysługuje osobom fizycznym. Warte rozważenia jest możliwość przyznania maszynom ochrony prawa autorskiego analogicznie do ochrony przyznanej osobom prawnym. Jednak w odróżnieniu od osób prawnych maszyny nie mają podmiotowości prawnej, co wyklucza przyznanie im praw autorskich⁷⁹. Z praktycznego punktu widzenia ciężko jest wyobrazić sobie urządzenie, które posiada legitymację prawną do egzekwowania naruszeń praw autorskich, negocjowania i podpisywania umów licencyjnych czy umów cesji praw na inne osoby. Osoby prawne działają przez swoje organy, menedżerów, prawników. Natomiast w przypadku sztucznej inteligencji trudno byłoby wskazać osobę, która mogłaby odgrywać analogiczną rolę jak w sytuacji osoby prawnej⁸⁰. W związku z powyższym maszyny również nie można uznać za autora utworów stworzonych przez SI.

Amerykańskie spojrzenie na objęcie ochroną prawa autorskiego utworów stworzonych przez SI na podstawie najnowszej decyzji Biura ds. Praw Autorskich

Dnia 14.2.2022 r. Amerykańskie Biuro ds. Praw Autorskich odpowiedziało przecząco na pytanie, czy utwór

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ N.I. Brown, Artificial Authors: A Case for Copyright in Computer-Generated Works, Columbia Science & Technology Law Review 2018, tom 20, Nr 1, s. 39.

⁷¹ R. Denicola, Ex Machina: Copyright Protection for Computer-Generated Works, Rutgers University Law Review 2016, tom 69, Nr 251, s. 283–285.

⁷² K. Hristov, Artificial Intelligence and the Copyright Dilemma, IDEA: The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property 2017, Nr 3, s. 443.

⁷³ R. Markiewicz, Sztuczna inteligencja..., s. 52.

⁷⁴ E. Bonadio, L. McDonagh, Artificial intelligence..., s. 120.

⁷⁵ ENG: wolny i twórczy wybór, tłumaczenie autor.

⁷⁶ J.V. Grubow, O.K. Computer: The Devolution of Human Creativity and Granting Musical Copyrights to Artificially Intelligent Joint Authors, Cardozo Law Review 2018, tom 40, s. 409.

⁷⁷ E. Bonadio, L. McDonagh, Artificial intelligence..., s. 120.

⁷⁸ J.V. Grubow, O.K. Computer..., s. 409.

⁷⁹ A. Bridy, Coding Creativity: Copyright and the Artificially Intelligent Author, Stanford Technology Law Review 2012, tom 5, Nr 1, s. 21.

⁸⁰ E. Dorotheou, Reap the Benefits and Avoid the Legal Uncertainty, C.T.L.R. 2015, tom 21, Nr 85, s. 91.

w całości wygenerowany przez maszynę może być chroniony prawem autorskim. Steven Thaler złożył w imieniu SI, a ściślej mówiąc algorytmu, któremu nadał nazwę *Creativity Machine*⁸¹, wniosek o zarejestrowanie praw autorskich do utworu, wskazując sztuczną inteligencję jako autora i siebie jako właściciela maszyny. Przedmiotem wniosku o rejestrację był obraz autonomicznie wygenerowany przez algorytm zaprogramowany w maszynie. Amerykańskie Biuro ds. Praw Autorskich odmówiło rejestracji dzieła stworzonego przez sztuczną inteligencję, uzasadniając tę decyzję tym, że prawem autorskim chronione mogą być tylko utwory, które są wynikiem pracy intelektualnej oraz które opierają się na mocy twórczej ludzkiego umysłu⁸³. Powyższe wskazuje na zbieżność podejścia w UE oraz Stanach Zjednoczonych do problemu objęcia utworów stworzonych przez SI ochroną prawa autorskiego.

Podsumowanie

Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że za każdą maszyną stoi człowiek, są one tworzone, programowane i kierowane przez ludzi⁸³. Nie ma jednak również wątpliwości, że niepoahamowany rozwój technologiczny przyczynił się do tego, że wyniki kreatywnej twórczości mogą pochodzić nie tylko z przedsięwzięć ludzkich. W dzisiejszych czasach m.in. literatura, sztuka, muzyka i filmy tworzone są na wpół autonomicznie przez sztuczną inteligencję, bez ludzkich wyborów wpływających na ostateczny kształt utworów. Biorąc pod uwagę coraz większe znaczenie, jakie przypisuje się SI, prognozy jej zastosowania na przyszłość, a także poruszenie, jakie budzi wśród społeczeństwa, celem artykułu była odpowiedź na pytanie – kogo możemy uznać za twórcę utworów stworzonych przez sztuczną inteligencję?

Wraz z postępowaniem technologii bezpośrednia rola człowieka w kreatywności algorytmicznej prawdopodobnie będzie coraz mniejsza. Przyznawanie praw autorskich osobom fizycznym wydaje się mniej uzasadnione, im bardziej odległa staje się ludzka interwencja w utwory generowane przez SI. Jednocześnie na gruncie obowiązujących przepisów prawa podmiotem praw autorskich nie może być twór nieludzki, co wyklucza autorstwo maszyny. Niemniej jednak, ponieważ dzieła generowane przez sztuczną inteligencję coraz bardziej przypominają utwory tradycyjnie wykonywane przez ludzi, uważa się, że powinny być one objęte ochroną prawa autorskiego. Pozostawienie takiego dzieła bez ochrony w dome-

nie publicznej doprowadzić mogłoby do sytuacji, w której banalny człowiek z patyka naszkicowany ludzką ręką byłby bardziej godny ochrony od wyrafinowanego obrazu stworzonego przez SI, takiego jak *Portrait of Edmond Belamy*⁸⁴.

Przeprowadzona analiza pokazała, że w ramach obowiązującego prawa nie sposób wskazać właściwy podmiot, konstrukcję prawną, którą można by zakwalifikować jako autora dzieł SI i która jednocześnie uwzględniałaby trud pracy oraz nakład finansowy ludzi tworzących sztuczną inteligencję. Parlament Europejski w rezolucji dotyczącej aspektów praw własności intelektualnej w stosunku do AI⁸⁵ zaznaczył, że utwory stworzone przez AI muszą podlegać ochronie w ramach praw własności intelektualnej. W związku z powyższym konieczne jest stworzenie międzynarodowych regulacji, które wyznaczałyby zasady ogólne, które pokazałyby ustawodawcy kierunek, jakim ma podążać, regulując tę materię na szczeblu krajowym. Właściwe – jak wskazał Parlament Europejski we wskazanej powyżej rezolucji⁸⁶ – byłoby wydanie rozporządzenia, która wprowadziłaby jednakowe standardy w całej UE. Takie rozwiązania zachęciłyby do inwestowania w SI, promocji innowacji oraz przyczyniłoby się do stymulacji kreatywności twórczości, która leży u podstaw prawa autorskiego. Objęcie ochroną wyników generowanych przez AI prawami autorskimi wymusza ponowne przemyślenie istotnych reguł, takich jak wymóg autorstwa i oryginalności, które leżą u podstaw systemów praw autorskich i nadal są zakorzenione w poglądach uznających na centralnym miejscu ludzkiego autora.

⁸¹ ENG, maszyna kreatywności, tłumaczenie autor.

⁸² E. Rosati, US Copyright Office refuses to register AI-generated work, finding that „human authorship is a prerequisite to copyright protection”, https://ipkitten.blogspot.com/2022/02/us-copyright-office-refuses-to-register.html?fbclid=IwAR0d1J4t6SeILf59ypo2Hal-SggOYFUVfUIQZ_5GwBSAs6nXlmQizvUEiLE (dostęp z 23.2.2022 r.).

⁸³ A.R. Miller, Copyright Protection for Computer Programs, Databases, and Computer-Generated Works, *Harvard Law Review* 1993, tom 106, Nr 5, s. 1045.

⁸⁴ D. Lim, AI & IP: Innovation & Creativity in an Age of Accelerated Change, *Akron Law Review* 2018, tom 52, Nr 813, s. 839.

⁸⁵ Parlament Europejski, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20.10.2020 r. w sprawie praw własności intelektualnej w dziedzinie rozwoju technologii sztucznej inteligencji (2020/2015(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0277_PL.html (dostęp z 20.2.2022 r.).

⁸⁶ *Ibidem*.

Słowa kluczowe: sztuczna inteligencja, utwór w rozumieniu prawa autorskiego, twórca, technologia, sztuka

The author of a work created by artificial intelligence

Due to the fact that artificial intelligence has entered the sphere of culture, becoming an extremely important field for copyright, the aim of the article is to answer the question of who can we consider as the author of works created by artificial intelligence. The author analyzed the concept of a work within the meaning of copyright law on the basis of Polish and European Union regulations, international convention and jurisprudence of the Court of Justice of the European Union. She pointed out the connection of the concept of authorship in the European Union copyright law with the requirement of originality, which should be understood as the author's own intellectual creation. When trying to answer the question of who should one consider as the author of works created by artificial intelligence, the programmer, user, investor and machine were taken into account.

Keywords: artificial intelligence, work within the meaning of copyright law, author, technology, art.

Nowe technologie w prawie prywatnym i publicznym

ksiegarnia.beck.pl

Zadzwon: 81 46 13 300 • E-mail: kontakt@beck.pl

